

El retorn al centre de la ciutat. La reestructuració del Raval entre la renovació i la gentrificació

Sergi Martínez i Rigol

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

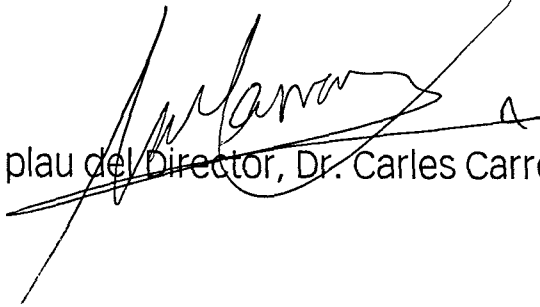
Departament de Geografia Humana

Programa de Doctorat Pensament Geogràfic i Organització del Territori (Bienni 1995-1997)

**El retorn al centre de la ciutat.
La reestructuració del Raval entre la
renovació i la gentrificació.**

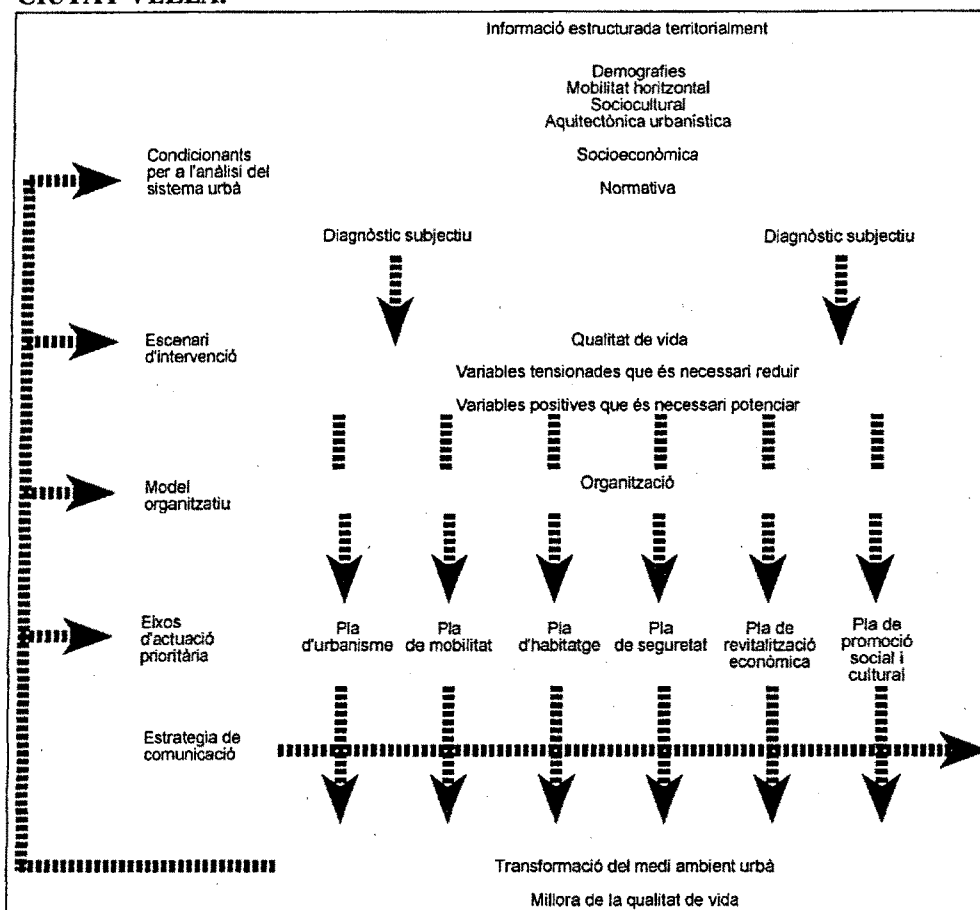
Sergi Martínez i Rigol

Tesi per optar al títol de Doctor per la Universitat de Barcelona

Vist i plau del Director, Dr. Carles Carreras i Verdaguer

Universitat de Barcelona
Dos de maig del 2000

QUADRE 4.3.- MODEL OPERATIU DEL PROJECTE DE REVITALITZACIÓ DE CIUTAT VELLA.

Font: RUEDA, S. (1993): 65.

4.1.3.1. Cronologia de l'actuació urbana a Ciutat Vella i al Raval.

Ricard Gomà, a partir de la seva recerca sobre la política de regeneració urbana per al conjunt de Ciutat Vella, proposa una divisió en cinc etapes d'aquesta política, entre 1976 i 1995:

- La fase d'iniciativa veïnal (1976-1979): al llarg d'aquests tres anys -previs, en sentit estricte, al cycle vital de la política pública, ja que les primeres eleccions municipals es van fer el 3 d'abril del 1979- es van concretar dues propostes de política urbana en dos dels barris de la ciutat vella, al Casc Antic i a la Barceloneta. Totes dues propostes plantejaven objectius de reconstrucció i millora de les condicions d'allotjament del col·lectiu resident, enfront de les concepcions incorporades al Pla General Metropolità de 1976, el qual, amb escasses modificacions, reproduïa l'esquema

d'esventrament mai realitzat al centre històric, excepte a la via Laietana a principis de segle. Les iniciatives de la Barceloneta i el Casc Antic es van forjar sobre la base d'una coalició entres sectors populars residents i col·lectius de tècnics i professionals vinculats a l'urbanisme des de posicions progressistes, en un marc global a l'escala de ciutat definit per la crisi del model municipal franquista, i l'emergència d'una nova relació de forces socials en l'esfera urbana, la qual imposava a l'Ajuntament predemocràtic l'inici del diàleg amb el moviment veïnal.

- La fase de formulació bàsica (1979-1983): el primer equip de govern municipal democràtic es va mostrar favorable a assumir la ruptura de les concepcions de política urbana per a Ciutat Vella del règim desenrotllista anterior. Aquesta posició es va instrumentar per mitjà de l'elaboració dels plans especials de reforma interior (PERI), i de la proposta municipal de modificació del Pla General Metropolità. La filosofia dels nous PERI s'inseria plenament en el marc de la teoria de la reconstrucció, basada en la rehabilitació residencial dels teixits urbans amb més potencial de recuperació, combinada amb la remodelació estructural de les trames més degradades per tal d'expandir l'espai d'ús col·lectiu. L'esquema d'alteració del Pla General Metropolità va presentar, per la seva banda, una disminució radical de les superfícies afectades i una nova distribució de les afectacions entre usos, amb fortes caigudes en l'habitatge i el viari i increments notables en zones verdes i equipaments. Al llarg d'aquesta fase, excepció feta de la Barceloneta, es va produir un debilitament relatiu de la capacitat participativa del moviment veïnal, fet que cal posar en relació amb un govern local favorable al monopoli institucional burocràtic en els espais de decisió i gestió, situació que ja ha estat descrita en el capítol segon (apartat 2.2.2).
- La fase de formulació avançada (1984-1986): l'increment de la complexitat i de la conflictivitat es van mostrar com dues notes centrals d'aquesta fase. El govern municipal va aprofundir en el disseny de la política per mitjà de l'aprovació de l'Àrea de Rehabilitació Integrada (ARI) de Ciutat Vella. I també va fer les primeres passes cap a un model de gestió pluralista, propugnant l'entrada de la Generalitat i dels representants veïnals en la comissió gestora de l'ARI. El govern autonòmic va entrar en escena amb una certa voluntat de reorientació de la política. D'una banda, va adoptar la decisió de suspendre la proposta municipal de modificació del Pla General Metropolità. D'altra banda, va ajornar l'aprovació de l'ARI, frenant, per tant, la seva possible implicació en el finançament i la gestió del procés de regeneració. El conflicte expressat es va recolzar en tres factors explicatius: en primer lloc, les diferències de fons entre l'equip de govern municipal i la direcció general d'urbanisme de la Generalitat, en segon lloc, l'escenari global de gran tensió política entre CIU i PSC-PSOE, i en últim lloc, la voluntat d'afirmació corporativa del govern autonòmic –fent ús dels seus

recursos normatius- dins de la xarxa d'actors, per tal de guanyar força i posicions negociadores més avantatjoses. Finalment, un llarg procés de mediació d'interessos va desactivar els principals punts de fricció.

- La fase de reformulació (1987-1988): el nou cicle econòmic expansiu i el règim urbanístic emergent van generar pressions de canvi sobre el model d'inserció de Ciutat Vella en la Barcelona postindustrial i neodesenrotllista de la segona meitat dels vuitanta. D'altra banda, l'enduriment de la crisi urbana del districte i una certa reactivació de la capacitat de mobilització del teixit associatiu es van agregar com a factors que van pressionar, irreversiblement, cap un canvi de política. La reformulació de la política es va materialitzar en diversos plans. En el pla substantiu, la nova Comissió Gestora de l'ARI va aprovar el Pla Quadriennal 1988-1991, el qual implicava una certa redefinició d'objectius, però sobretot nous axiomes d'actuació. En el pla operatiu, es va dissenyar un nou escenari de gestió entorn de PROCIVESA, societat de capital mixt encarregada d'agilitzar l'execució dels programes de sòl i habitatge. Per últim, l'estil conflictual de la fase anterior va obrir pas a una dinàmica de concertació entre els principals actors. L'entrada del sector privat a PROCIVESA i de les associacions de veïns i del capital immobiliari a la Comissió Gestora de l'ARI van operar com a factors de legitimació a múltiples bandes de la política de regeneració (GOMÀ, R., 1997a: 78-81; 1997b: 297-299).

D'aquesta anàlisi de Ricard Gomà per al conjunt de Ciutat Vella, resulta interessant de destacar, sobretot en el cas del Raval, per una banda, la pèrdua constant de força del moviment veïnal que, tal i com ha succeït amb la major part d'aquests tipus de moviment a la ciutat de Barcelona, si bé inicialment va tenir un paper molt destacat per combatre les concepcions de reforma urbana herades del període predemocràtic -com per l'exemple l'obertura de l'avinguda Garcia Morato-, ha acabat, de forma més o menys activa:

controlant els projectes municipals, fent arribar les queixes i donant a conèixer les necessitats del barri des de la perspectiva de l'usuari, han introduït una sèrie de controls i de condicionaments en totes les intervencions que han comportat una significativa millora dels projectes (DOMINGO, M. i BONET, R.M., 1998: 151).

De forma paral·lela a aquesta pèrdua de força del moviment veïnal, la conflictivitat ha aparegut només internament en els òrgans de govern i d'actuació, mai entre el col·lectiu resident i aquells, el que mostra també la escassa activitat reivindicadora i de lluita del moviment veïnal.

Per altra banda, també es pot destacar com la formació del model d'actuació de Ciutat Vella de Barcelona, i també del Raval, s'ha basat en quatre elements

cabdals. En primer lloc, la definició i aprovació dels plans de reforma urbanística; en segon lloc, l'assoliment del consens intitudinal per aplicar-los; i finalment, la creació de les eïnes financeres per poder-los dur a terme i també de les eïnes per incorporar al model d'actuació a la iniciativa privada.

El Pla Especial de Reforma Interior (PERI) del Raval va ser aprovat el febrer de 1983. Com ja s'ha vist, a escala estatal i barcelonina, els primers plans de reforma interior o de reforma integral dels cascs antics van sorgir durant el post-fraquisme, sobretot com a resultat de les mobilitzacions veïnals per tal de fer front a operacions de cirurgia, de destrucció del teixit urbà, previst en els plans d'ordenació urbana anteriors, com per exemple el PERI des casc antic de Màlaga, o també per fer front a la degradació global a la que estaven sotmesos els centres històrics, com per exemple els PERI de Madrid, Vitoria, Oviedo, i d'altres (TELLO, R., 1990: 86-87)¹⁷. Al Raval, ja abans de l'aprovació del PERI, les propostes del Pla General Metropolità van aixecar els veïns en contra seva, i durant el període de l'alcalde Josep Maria Socias (alcalde de Barcelona entre el 3 de desembre de 1976 i el 8 de gener de 1979), es va reivindicar un Pla Especial i un primer estudi sociourbanístic del barri (COORDINADORA de les AA.VV. de CIUTAT VELLA, 1991: 172). Però inclús l'estudi previ del PERI, i el mateix PERI, van comptar amb una forta resistència dels veïns del Raval, que ben aviat es van mobilitzar per fer-ne les al·legacions pertinents:

Ja avançat el 1982 van sortir a exposició els Criteris Generals, que suscitarren ràpidament la mobilització dels afectats. Les tensions que provocava aquest PERI afloren en les assemblees i van caldre dues reunions amb el, a les hores, tinent d'Alcalde de Planificació i Ordenació de la Ciutat, Josep Miquel Abad, i el delegat d'urbanisme Albert Puigdomènech. La Comissió Permanent de l'Ajuntament aprovà el PERI el febrer de 1983, amb alguns canvis sobre el projecte inicial. El mes de març, els veïns pogueren informar-se de nou sobre el seu contingut, i al menys un 25% d'actuacions no acabava de convèncer. L'Associació de Veïns hi plantejà 260 al·legacions i es calcula que els particulars n'hi posaren unes altres tantes (COORDINADORA de les AA.VV. de CIUTAT VELLA, 1991: 172).

¹⁷ El Pla Especial de Reforma Interior del Sector Oriental de Ciutat Vella surgeix, per exemple, davant la necessitat d'una alternativa de planificació al Pla General Metropolità, el qual plantejava, com en altres nuclis històrics, una renovació del teixit urbà del sector molt poc respectuosa amb els seus valors i, a la vegada, una gestió que comportava l'expulsió dels habitants que en resultaven afectats. La campanya popular contra les expropiacions destinades a l'obertura de vies i a favor d'un necessari pla de millores del barri que en pocs anys va assolir els seus objectius, fou l'origen del PERI (FAYOS, R., 1987: 67).

El PERI, redactat per un equip dirigit pels arquitectes Xavier Sust i Carles Díaz¹⁸, incloïa un estudi previ redactat pels també arquitectes Lluís Clotet i Òscar Tusquets anomenat *Del Liceu al Seminari*. En aquest estudi previ, les actuacions proposades per a aquesta àrea del barri del Raval inicialment es concretaven en la reutilització dels vells edificis del convent dels Àngels, de la Casa de la Caritat¹⁹ i de la Casa de la Misericòrdia, i també algunes actuacions en el sector del Liceu. Juntament amb un altre projecte, la continuació de l'avinguda Garcia Morato (actualment avinguda de les Drassanes, i anomenada Via B en el projecte de Reforma Interior proposat per Idelfons Cerdà l'any 1859), eren les obres de major envergadura que el PERI programava i que s'havien de realitzar al Raval. La continuació d'aquesta avinguda representava una modificació important respecte del que s'havia establert en el Pla General Metropolità, ja que deixava de ser una via que havia d'esventrar el barri des del carrer de Muntaner fins a Colom, com ja havia proposat Idelfons Cerdà en el seu projecte de Reforma Interior de Barcelona, per convertir-se en una plaça central des del carrer Nou de la Rambla fins al carrer del Carme.

El PERI del Raval presentava també altres modificacions del Pla General Metropolità, com per exemple l'augment de sòl destinat a equipaments i espai lliure, mentre que es disminuïa el destinat a viari, al mateix temps que també, en gran part pels canvis en la continuïtat de l'avinguda Garcia Morato, es disminuïen força les superfícies de sòl afectades. A més, l'estratègia adoptada era la d'anar creant buits en el textit morfològic del barri, per tal d'anar creant espais lliures, habitatges o bé nous equipaments.

Els objectius concrets del Pla Especial de Reforma Interior del Raval, tal i com s'expressen en la seva memòria eren:

- *Promoure la rehabilitació o substitució de l'habitatge. En el primer cas s'hauran d'estudiar i establir els mecanismes legals i d'ordenació que*

---

¹⁸ A més d'aquests dos arquitectes, l'equip encarregat de la redacció del pla estava format pels col·laboradors Joan Arias (arquitecte) i Antoni Bruguera (advocat), els assessors Lluís Clotet i Òscar Tusquets (arquitectes). A més, en l'elaboració del pla hi van participar els membres, Miquel Adrià, Pepita Teixidor, Enric Torrents, Francesc Bassó, Ramón M. Dedeu (arquitectes), Agustí Jover, Antoni Heras (economistes), Josep Me Pascual (sociòleg), i Carlos Alejandro, Rafael Alcaide, Luis Miguel Calderón i Josep P. Vicent, Arantza Basterra, Raúl Alcaraz, Xavier Torrent, Angle Blanco, Joan Vert, Antonio Blanco, Josefina Hernández i Mercé Pérez (dels quals no s'indicava la titulació) (AJUNTAMENT DE BARCELONA, 1983).

¹⁹ L'Associació de Veïns del Raval havia proposat, l'any 1975, utilitzar aquest edifici com a residència per als vells. Aquesta proposta entrava en conflicte amb l'ús que en proposava el projecte *Del Liceu al Seminari*, que va ser definitivament el que es va imposar. L'Associació de Veïns només va aconseguir, a canvi de la seva renúncia, el compromís per part de l'Ajuntament de Barcelona de construir-hi un centre cívic i de donar ús públic als patis interiors (DOMINGO, M. i BONET, R.S., 1998: 150).

potenciin la dinàmica dels propis veïns, i en el segon cas, construir noves edificacions d'iniciativa pública que donin allotjament a les famílies més afectades en operacions de buidatge d'illes.

- *Crear espais lliures mitjançant el buidatge de les illes més degradades, començant per aquelles en les que existeix major propietat municipal, que han sorgit com a resultat d'anteriors operacions d'expropiació.*
- *Recuperar sòl urbà i edificis públics existents per a millorar el nivell de dotacions del Districte i donar cabuda a aquelles activitats ciutadanes que col·laborin a mantenir la vida urbana del sector en tota la seva complexitat.*
- *Conservar el texti edificat existent, reformant allò que millora la mobilitat interior del barri; reconsiderant la rigidesa del traçat i la funció circulatòria dels espais afectats pel vial de l'avinguda de les Drassanes (abans Garcia Morato), sense perjudici de mantenir de moment les afeccions vigents.*
- *El patrimoni municipal existent es destinarà a la consecució dels objectius abans esmentats (AJUNTAMENT de BARCELONA, 1983: 10).*

A més, el PERI del Raval compartia amb els altres PERIs de Ciutat Vella una sèrie de característiques bàsiques (PROCIVESA, 1997?). Malgrat que els equips d'autors dels PERI fossin diferents, tots ells seguien directrius formulades per l'equip d'Oriol Bohigas, en aquell moment responsable de l'àrea d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona (BUSQUETS, J., 1987: 53). Algunes d'aquestes característiques que compartien els diversos PERIs de Ciutat Vella eren:

- Proposar actuacions de reforma urbanística amb tendència a dotar els barris de nous espais públics.
- Concretar operacions de creació de nous equipaments que havien de resoldre els greus problemes de qualitat de vida que patien aquests barris.
- Incorporar un programa de creació d'habitatge públic que en primer lloc, havia de satisfer les necessitats creades pel mateix desenvolupament del Programa Urbanístic (reallotjament dels veïns afectats per processos d'expropiació) i, en segon lloc, en acabar el programa, havia de permetre disposar d'un stock d'habitatges per tal de realitzar una decida política de renovació residencial.

Per al biòleg Salvador Rueda, especialista en temes d'ecologia urbana, els PERI de Ciutat Vella van ser més aviat documets que proposaven una reforma urbana sobretot de l'espai públic, però on no es definien unes estratègies concretes ni sobre habitatge, ni sobre la mobilitat, ni sobre l'estructura econòmica dels barris. No eren, doncs, plans que reguessin la transformació dels barris en qüestió, sinó que simplement tractaven els problemes de la forma urbana i servien de marc de referència sobre la transformació urbana concreta (RUEDA, S., 1993: 64). Des d'aquest paper de marc de referència, el mateix autor assenyalava com el valor

que havien tingut els PERI era el de pacte social, és a dir, de consens sobre l'abast de la reforma.

Efectivament, el PERI va representar un pacte social entre els afectats, representats en la seva major part en aquell moment per l'Associació de Veïns del Raval, i l'Ajuntament de Barcelona, en un temps caracteritzat per la pèrdua de força en la capacitat de lluita de l'iniciativa veïnal. A més, el paper al que el PERI relegava els veïns era al d'espectadors: havien de ser expropiats, havien de ser real·lotjats, se'ls hi havia de construir equipaments i serveis, ..., no hi havia un espai en el procés de gestió i d'execució del pla per als veïns.

Per altra banda, el propi procés de reforma, malgrat que es situava més a prop de la línia d'intervenció plantejada pel GATCPAC durant la dècada de 1930 que no pas del que havia estat la línia tradicional d'intervenció sobre el Raval, i el centre històric en general, consistent en l'obertura de grans vies, es pot afirmar que aquesta reforma es va basar en una dualitat de formes d'intervenció que afirmaven i feien més profunda la diferenciació interna ja existent del barri, tant en la seva morfologia, com en la seva arquitectura i la seva memòria històrica. Les dues grans intervencions, el pla *Del Liceu al Seminari* per sobre del carrer Hospital, i el pla de *La rambla central* per sota del carrer del Carme, representaven dues formes d'intervenció ben diverses, per una banda la rehabilitació a la part alta del Raval, i per altra banda, la renovació i esventrament al Xino.

Finalment, pel que fa referència a l'habitatge, mentre que per una banda s'intentava assegurar la construcció d'habitatges nous en sòl públic o procedir a la rehabilitació integral d'edificis sencers, per tal de procedir als real·lotjaments generats pels processos d'expropiació, per altra banda, s'intentava estimular la iniciativa privada per a la rehabilitació d'habitatges, a partir de la reforma de l'accessibilitat, l'espai públic i també algunes actuacions concretes en la rehabilitació i renovació d'habitatges (SUST, X., 1987: 63-66). És a dir, la política d'habitatge públic només tenia per objectiu evitar l'expulsió directa del col·lectiu resident que es veia directament afectat per les expropiacions, evitant, doncs, un dels conflictes més importants que es podia generar en el procés de reforma: l'expulsió dels residents.

L'any 1986 el conjunt de Ciutat Vella, amb els plans especials de reforma interior ja aprovats del Raval, Barceloneta i Sector Oriental del Centre Històric de Barcelona (FAYOS, R., 1987), va passar a incloure's com a **Àrea de Rehabilitació Integrada (ARI)**. Amb aquesta denominació es definia:

una figura jurídica de gestió urbana, en el marc de polítiques de regeneració, dissenyada pel Reial Decret 2329/83 i desenvolupada per una ordre posterior de

30 de novembre de 1983. La normativa de l'ARI s'orienta, entre d'altres finalitats, a la coordinació del conjunt d'actors institucionals implicats. La qual cosa es concreta en l'establiment d'una comissió gestora (CG), com a plataforma de concertació decisional i com a òrgan amb capacitat operativa derivada de la potestat d'aprovació d'un programa anual d'actuació de caràcter vinculant per a les administracions i de la potestat de gestió directa de les operacions en ell contingudes. A Ciutat Vella, la Comissió Gestora de l'ARI es crea per l'Ordre 30/3 de 1987 de la Generalitat de Catalunya (GOMÀ, R., 1997: 87).

Les Àrees de Rehabilitació Integrada va ser un nou concepte creat des de l'Administració Central per tal de poder dotar d'un finançament privilegiat els programes de rehabilitació privada i, sobretot, per poder aconseguir un compromís entre totes les administracions amb competències sobre el programa urbanístic (PROCIVESA, 1997). Malgrat que l'acord de l'Ajuntament de Barcelona de sol·licitar l'ARI per a Ciutat Vella a la Generalitat de Catalunya es donà l'any 1985, no va ser fins l'octubre del 1986 que la Generalitat, mitjançant el Decret 317/1986 va declarar a quasi la totalitat del districte de Ciutat Vella com a Àrea de Rehabilitació Integrada, i per diversos problemes²⁰, fins a finals del mes de març de l'any 1987 no es va publicar l'Ordre 30/3 que creava la Comissió Gestora de l'ARI, que immediatament elaborava el primer Pla Quatrienal (1987-1990).

Aquesta Comissió, malgrat els primers problemes provocats pels recels mutus entre els governs autonòmic i municipal, va aconseguir esdevenir ràpidament, a partir de 1988, un element fonamental en el model de gestió de la política de regeneració a Ciutat Vella, amb el lideratge polític del Districte i el lideratge operatiu de PROCIVESA (GOMÀ, R., 1997: 305), representant

un fòrum en el que està representada la sociedad civil a través de los representantes de las Asociaciones de Vecinos, las administraciones actuantes, Generalitat de Catalunya, Ayuntamiento de Barcelona, y el mundo económico a través de la Cámara de Comercio (PROCIVESA, 1997).

El principal treball per a l'elaboració de l'ARI va ser refer els diversos programes d'actuació de cada un dels plans de reforma interior en un sol programa, a partir

---

²⁰ Mentre que per a Ricard Gomà, com s'ha vist anteriorment, el retard en tot el procés de declaració del districte de Ciutat Vella com a Àrea de Rehabilitació Integrada es recolza en tres factors explicatius: diferències de fons entre l'equip de govern municipal i la direcció general d'urbanisme de la Generalitat, escenari global de gran tensió política entre CIU i PSC-PSOE i voluntat d'afirmació corporativa del govern autonòmic –fent ús dels seus recursos normatius– al sí de la xarxa d'actors, per tal de guanyar força i posicions negocials més avantatjoses (GOMÀ, R., 1997: 298-299), segons un document de l'ARI sobre *El projecte de Ciutat Vella de Barcelona*, aquest retard es va deure a que existia una certa dificultat en la concreció dels compromisos mútuus i així mateix, es qüestionava el tamany de l'Àrea i de la dispersió del Programa d'Actuació (ARI, 1997).

del qual s'intentava gestionar i coordinar les actuacions en matèria de gestió de sòl, construcció i rehabilitació d'habitatges, construcció d'equipaments i aparcaments, i urbanització d'espais lliures, carrers i infraestructures. En aquest, malgrat que s'homogenitzaven els continguts i s'hi reajustaven els programes dels PERI, s'hi respectaven els plantejaments originals. Així, les 237 unitats d'actuació que definien els PERI es van reduir a 21 sectors, més un altre de genèric per al conjunt d'actuacions aïllades en el ARI (quadre 4.4).

QUADRE 4.4.- SECTORS D'ACTUACIÓ DEFINITS PER L'ARI.

Raval	Gòtic	Casc Antic	Barceloneta
1.- Casa de la Caritat	8.- Portaferrissa	12.- Sant Agustí Vell	17.- La Maquinista
2.- Convent dels Àngels	9.- Barri Gòtic	13.- Mercat de Santa Caterina	18.- Parc de la Catalana
3.- Mercat de la Boqueria	10.- Sant Just	14.- Portal Nou	19.- Moll de la Barceloneta
4.- Pla Central del Raval	11.- La Mercè	15.- Passeig Picasso	20.- Plaça Barceloneta
5.- Sant Oleguer		16.- Santa Maria	21.- Passeig Marítim Nou
6.- Parc de Sant Pau			
7.- Drassanes			
22.- Actuacions aïllades			

Font: A partir de DÍAZ, C.M. i GARCÍA, E. (1987).

Els criteris que van guiar la formulació de l'ARI van ésser bàsicament:

- S'havia d'afavorir la revilització integral del districte a partir de la generació de complexitat i diversitat urbana, és a dir, augmentant l'atractiu del districte com a lloc d'ubicació de la residència, del treball i de les activitats econòmiques.
- S'havia d'aconseguir el manteniment de la població afectada per la reforma urbanística a la zona.
- En matèria d'urbanisme i habitatge, s'havia d'aconseguir la generació de sòl per a desenvolupar les polítiques d'habitatge tant de promoció pública com d'iniciativa privada. També eren objectius del projecte l'aconseguir la rehabilitació integral del major nombre possible d'edificis adquirits per tal de destinar-los al real·lotjament de les famílies afectades per la reforma urbanística, la promoció de la rehabilitació privada d'edificis i habitatges de Ciutat Vella, la conservació del patrimoni arquitectònic, la generació de nou espai públic per atenuar la degradació existent de la trama urbana i permetre la seva renovació física, la creació de parcs i zones verdes ocupant un lloc significatiu, a l'igual que la millora del viari, i també la transformació de la façana marítima del districte era un altre element destacat (ABELLA, M., 1998).

L'ARI establia per al Raval set sectors d'actuació, que al mateix temps, s'agrupaven segons dos grans sectors, denominats com a Raval Nord, és a dir, des del carrer Hospital fins a la plaça Universitat, i Raval Sud, des del carrer Hospital fins a Drassanes. Les principals operacions programades per a cada un d'aquests sectors eren:

- **Raval Nord.** L'operació bàsica era la de la Casa de la Caritat i Casa de la Misericòrdia, gestionades per un ens autònom (un consorci), i complementada pel conjunt d'operacions del Convent dels Àngels. El programa peveïa la connexió d'aquestes operacions centrals amb els perímetres:

- Els jardins de Vallonzella i Misericòrdia al nord i a l'est de la Casa de la Caritat
- Les obertures dels carrers de Riera Alta i d'En Roig
- L'obertura del carrer de Riera Baixa

Aquestes operacions permetien disposar d'un sistema estructurat d'espais lliures, la construcció d'habitatges socials nous, materialitzar inversions en equipaments i estructurar un sistema d'aparcament públic.

- **Raval Sud.** L'operació bàsica i prioritària era el Pla Central, que suposava crear un buit en el teixit, seguint el mètode de l'enderroc d'illes senceres, de 318 x 48 metres. Aquesta operació implicava l'afectació de 791 habitatges, el que obligava a establir prèviament els mecanismes que havien de possibilitar la reinstal·lació dels que optaven per continuar vivint en el districte.

L'estratègia per arribar a concretar aquesta operació central, particularment complexa, surtia de l'estat de gestió de les cooperacions a l'illa Sant Ramon / Sant Oleguer per seguir una penetració progressiva en el barri de sud a nord. D'aquesta manera, el parc d'habitatges per oferir als afectats creixia progressivament en cadascuna de les fases de gestió en el sector (AJUNTAMENT de BARCELONA, 1997).

Sens dubte, l'aprovació de l'Àrea de Rehabilitació Integrada i la creació de la Comissió Gestora va ser el que va permetre d'iniciar l'etapa operativa en la renovació del Raval, i en el conjunt de Ciutat Vella. A més, amb la incorporació de les Associacions de Veïns de Ciutat Vella en aquesta comissió, es va aconseguir donar legitimitat a les actuacions definides per l'ARI davant del col·lectiu resident. És a dir, si el PERI va representar un document de consens per a la reforma urbanística, l'ARI ho va representar per al conjunt de la política de regeneració de Ciutat Vella. Faltaria esbrinar quin ha estat el paper real que han

jugat les Associacions de Veïns en la Comissió Gestora i quina influència han pogut jugar en els processos de decisió i execució dels plans. En el fons, i en el cas concret del Raval, s'intueix que el paper dels habitants en la formulació, gestió i execució dels plans urbans, ha estat el de "convidats de pedra", ja sigui a causa de l'acceptació passiva per acord en el fons amb el procés de rehabilitació, o inclús sense aquesta acceptació. Malgrat tot, aquesta afirmació necessitaria d'una anàlisi més profunda dels models de representació i participació social en les formes de planejament urbà.

Una vegada es van haver coordinat els esforços de totes les administracions, mitjançant la creació de l'ARI i de la constitució de la seva Comissió Gestora, la qüestió més important per resoldre era el tema del finançament de les actuacions. Es calculava que el primer Pla Quadrienal dissenyat per la Comissió Gestora de l'ARI necessitava unes inversions de l'ordre dels 13.000 milions de pessetes, mentres que l'Ajuntament de Barcelona només podia fer front a una despesa de 1.000 milions de pessetes anuals. Per tant, calia trobar la solució financera per poder invertir en quatre anys tots els diners que després l'Ajuntament podia retornar al llarg de tretze.

El 22 de juliol de 1988 es va constituir l'empresa mixta **Promoció de Ciutat Vella S.A. (PROCIVESA)**. La creació d'aquest tipus de societats, regulada a partir d'un reial decret dels 2 de maig de 1978 sobre la creació de societats urbanístiques (Reial Decret 1169/1978), i posteriorment a partir dels articles 4 i 147 de la Llei del sòl de 1990, donava entrada als capitals privats en la gestió urbanística, per tal de poder fer front a la manca d'un finançament suficient. Concretament, el capital social de PROCIVESA en el moment de la seva fundació estava format per dues administracions públiques, l'Ajuntament de Barcelona i la Diputació Provincial de Catalunya, que juntes controlaven una mica més del 60% del capital, i per entitats financeres, empresarials, comercials i de serveis, que controlaven aproximadament el 40% del capital restant (quadre 4.5). D'entre aquestes empreses, destaca Promoció Ciutat Nova, S.C.P., formada a partir del capital de diversos comerciants de Ciutat Vella (Pantaleoni, i d'altres).

Segons els estatuts de PROCIVESA, les seves principals funcions havien de ser:

- Fer estudis urbanístics, inclosa la redacció d'instruments de planejament i projectes d'urbanització, i de la iniciativa per a la seva tramitació i aprovació.
- Elaborar els projectes de reparcel·lació, compensació i expropiació.
- Adquirir, per ella mateixa, o per tercers, els terrenys i les edificacions.
- Executar, per ella mateixa, o per tercers, les obres d'infraestructura, urbanització i edificació, així com les de remodelació i rehabilitació urbana i

de dotació de serveis i instal·lacions urbanes i d'ús i servei públic i, en general, realitzar operacions de reconstrucció d'edificis i equipaments de qualsevol tipus.

- Fer l'alineació de solars o d'edificis construïts o en vies de construcció o rehabilitats.
- Dur a terme l'adquisició, transmissió, constitució, modificació i extinció de tota mena de drets sobre els béns mobles i immobles.
- Actuar com a beneficiari d'expropiacions.
- Establir convenis amb tota mena de persones i organismes públics i privats.
- Rebre ajuts i inversions, i accedir al mercat de capitals, mitjançant operacions de crèdit o qualsevol modalitat de captació de recursos.

QUADRE 4.5.- COMPOSICIÓ DEL CAPITAL SOCIAL DE PROCIVESA, 1988.

Administracions públiques	Milions de pessetes
Ajuntament de Barcelona	1.500
Diputació de Barcelona	200
Empreses privades	
Caixa d'Estalvis de Catalunya	200
Caixa d'Estalvis i Mont de la Pietat de Barcelona	200
Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis	200
Banco Bilbao Vizcaya	100
Banco Exterior de España	100
Compañía Telefónica Nacional de España, S.A.	100
Promoció Ciutat Nova, S.C.P.	100
EUR, S.A.	50
Sociedad de Aparcamientos de Barcelona, S.A. (SABA)	50

Font: PROCIVESA (199?).

La gestió de PROCIVESA en el procés d'alliberament de sòl ha estat determinant per a l'assoliment de l'èxit en la renovació de Ciutat Vella. S'havia d'oferir una solució als residents dels més de 5.000 habitatges que resultaven afectats en el conjunt del districte, i per tant, abans de procedir al desallotjament dels habitatges expropiats, s'havien d'haver construït o rehabilitat els nous habitatges per a real·lotjar a aquells veïns que haguessin decidit continuar al barri.

El volum de l'expropiació estava al voltant dels 300.000 metres quadrats de sostre, el que es traduïa en l'alliberament d'aproximadament uns 70.000 metres quadrats de sòl, havent de buïdar uns 3.400 habitatges²¹ i uns 1.000 locals de negocis (BRUNET, F., 1996: 67; PROCIVESA, 199?). La impossibilitat de crear nous habitatges de promoció pública al mateix ritme del de la gestió de

²¹ Dada que contrasta amb les previsions de l'ARI, segons les quals els habitatges afectats eren 5.172 (AJUNTAMENT de BARCELONA, 1997).

l'expropiació²², va fer que s'accedís al mercat d'habitatge de segona mà per tal d'adquirir edificis propers a les àrees de buidatge i que es trobessin buits o semibuïts. Prèvia rehabilitació, aquests edificis servien per augmentar l'oferta de nous habitatges per als afectats.

Per altra banda, la complexitat de tot el procés d'alliberament de sòl no venia donada només pel volum de les intervencions, sinó que el propi marc sociològic en el que s'havia d'actuar era peculiar i demandava un mètode de treball particular:

propietats de vegades molt dividides, amb titulars desconeguts, herències sense regularitzar, edificis molt degradats, per l'escàs o nul manteniment, famílies arrelades al barri des de fa molts anys, en la majoria gent gran, situacions marginals que exigeixen tractaments individualitzats, locals comercials amb escassa activitat. Aquest marc sociològic exigeix un mètode de treball on el factor humà ocupi el primer lloc (BRUNET, F., 199: 67).

A més, en tot aquest procés, voluminós i complexe, calia agilitat en la gestió i l'execució de tots els programes. PROCIVESA, en aquest sentit, va ser dotada amb els recursos econòmics, humans i legals per tal d'aconseguir aquesta agilitat. Els recursos econòmics, en primer lloc, oferien viabilitat econòmica a totes les operacions expropiatòries. En segon lloc, els recursos humans, amb la creació de tres equips de gestó de sòl (formats per un advocat, un tècnic i un administratiu qualificat), coordinats per un director, i la creació també d'un equip d'administració de finques, permetien tractar individualitzadament tots els casos, i per tant oferir solucions pactades a tots els problemes que poguessin sorgir durant el procés d'expropiació:

Cada uno de los tres equipos gestiona todo un conjunto de fincas –manzana o operación completa- tratando directamente toda la problemática (jurídica, técnica y social) ligada a la expropiación, con un amplio margen de maniobra tanto en la negociación como en la elaboración de propuestas de resolución que serán sometidas a la aprobación de los órganos de la sociedad.

El equipo de administración de fincas, compuesto por dos personas, tiene un trabajo importantísimo: el mantenimiento de las fincas expropiadas, y todavía habitadas, para no hacer más dura la espera de los que tiene que ser recolocados; y la puesta en funcionamiento y administración de las viviendas nuevas, o rehabilitadas, ocupadas definitivamente (PROCIVESA, 1993b: 3).

---

²² Provocat per les diferents competències en matèria d'habitatge públic. L'Ajuntament, delegant en PROCIVESA, havia d'adquirir el sòl, i la Generalitat de Catalunya, havia de construir els habitatges. Al no ser la Generalitat de Catalunya socia de PROCIVESA, es creaven disfuncions en els ritmes de treball (PROCIVESA, 1993b: 4).

En tercer lloc, els recursos legals, amb la declaració de PROCIVESA com a beneficiària de l'expropiació, donaven també una gran capacitat i flexibilitat de negociació.

Després dels primers anys d'una inversió pública important a Ciutat Vella en el procés de regeneració, es va dotar a aquest procés d'un instrument de gestió i foment a la rehabilitació privada dels habitatges i els edificis, l'**Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella (ORCV)**. Aquesta oficina, era el fruit d'un conveni entre la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona, i entrava en funcionament al mes d'octubre de 1990. Així, l'objectiu principal d'aquesta l'ORCV era, dins de la política de rehabilitació integral del districte:

El foment de la rehabilitació privada d'edificis i habitatges. Amb aquest objectiu es posa a l'abast de propietaris, usuaris i veïns els ajuts i subvencions econòmiques que en cada moment existeixen per a la realització d'obres de rehabilitació i millora sobre els elements comuns i/o elements privats dels edificis residencials (ORCV, 1997: 5).

L'ORCV oferia tot un seguit de serveis²³ per tal de que el capital privat (tant les economies domèstiques com qualsevol empresa) no trobés cap mena d'entrebanc a l'hora d'iniciar el procés de rehabilitació. A més dels convenis de l'ORCV amb les diverses administracions públiques²⁴, amb l'objectiu de poder millorar les

---

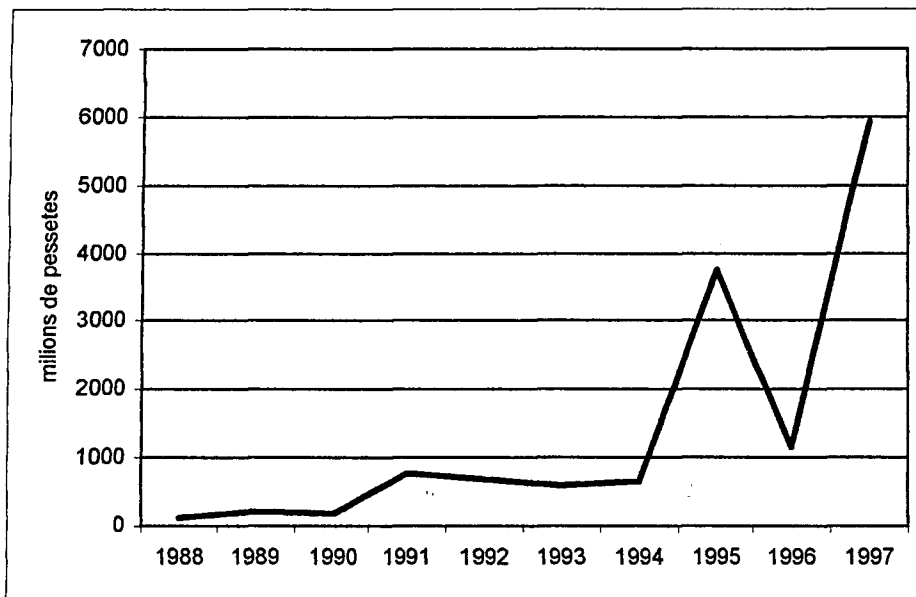
²³ Concretament els serveis que actualment encara ofereix aquesta oficina són:

- Oferir informació urbanística respecte a les afectacions del P.E.R.I., als edificis catalogats, a les suspensions de llicències, als edificis singulars i al planejament en general.
- Oferir informació sobre la normativa vigent en referència al P.E.R.I. i als mínims d'habitabilitat que estableix la llei de l'habitatge.
- Oferir assessorament tècnic a través del servei propi de l'Oficina de Rehabilitació, del Test la Casa en Forma, dels Serveis Tècnics del Districte i de les Companyies de Serveis amb les que es manté algun tipus de conveni.
- Oferir assessorament legal en torn a la llei d'Arrendaments Urbans i també a relacions entre propietaris i llogaters. L'Oficina disposa d'un advocat a qui es poden realitzar les consultes.
- Oferir informació dels ajuts vigents, tant pel que fa a les subvencions a fons perdut, els préstecs a baix interès per a la rehabilitació d'edificis d'habitatges, la rehabilitació d'habitatges en general, com per a l'adquisició d'habitatges a preu taxat.
- Gestionar els ajuts vigents, les subvencions a fons perdut, els préstecs a baix interès i els descomptes en la contractació de les companyies de serveis.
- Crear una borsa d'empreses, és a dir, un llistat d'empreses constructores classificades per especialitats interessades en treballar a Ciutat Vella, d'entre les que els interessats poden seleccionar aquella que més els convingui.
- Informar, assessorar, i tramitar les inspeccions de les cèdules d'habitabilitat (ORCV, 1997: 5).

²⁴ S'han signat tres convenis. El primer, signat el 12 de setembre de 1994, quedava establert a partir del Reial Decret 726/93, entre el *Ministerio de Obras Públicas, Transporte y Medio Ambiente*, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona. El segon, el 23 de desembre

condicions i ajuts que aquestes oferien a la rehabilitació, també es van signar convenis amb empreses privades i altres institucions disposades a col·laborar en el procés de rehabilitació i a donar-li un major impuls²⁵, ja fos col·laborant en publicitat, oferint preus especials i descomptes en alguns serveis que oferien, oferint assessorament tècnic, i d'altres.

GRÀFIC 4.1.- EVOLUCIÓ DE LA INVERSIÓ PRIVADA EN REHABILITACIÓ GESTIONADA PER ORCV, 1988-1997.

Font: A partir d'ORCV (1998)

Sens dubte, i en funció de les dades recollides sobre rehabilitació a la pròpia ORCV, la signatura dels convenis entre les diverses administracions, assignant recursos per a la rehabilitació, han estat els motors de la inversió privada, que ha crescut justament després de la signatura dels convenis els anys 1994 i 1996, i també, en menor mesura, després de la creació de l'Oficina de Rehabilitació el 1990 (gràfic 4.1). Quant aquests convenis han assegurat la inversió del capital públic, el privat també hi ha correspos. Malgrat tot, el nivell d'inversió el 1996 -

---

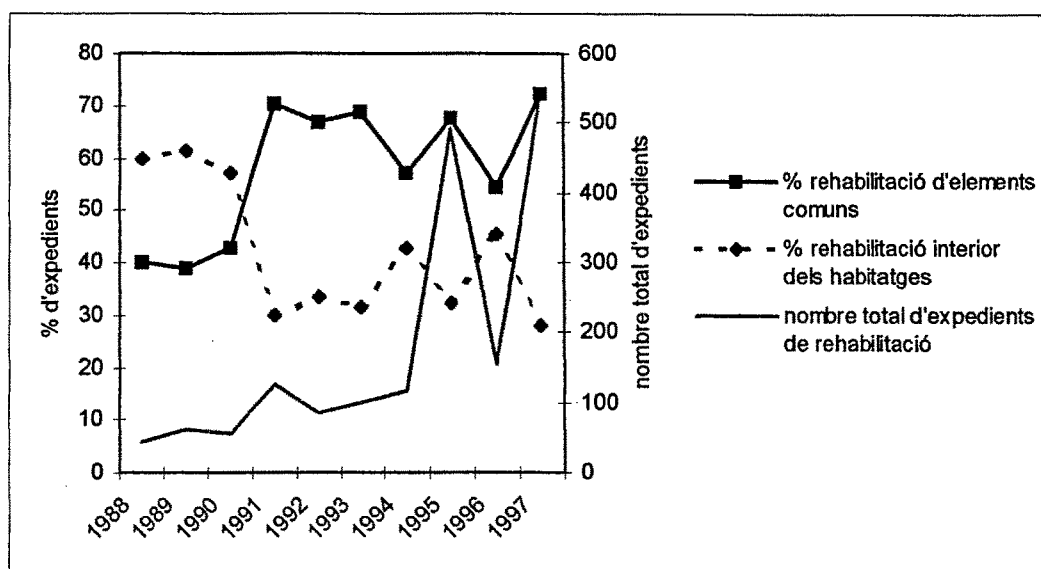
de 1996, quedava també establert a partir del Reial Decret 2190/1995, entre el *Ministerio de Fomento*, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona. I el tercer, signat l'any 1999, però amb vigència des de finals de l'any 1998, també va ser signat entre el *Ministerio de Fomento*, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona.

²⁵ Convenis signats amb el Col·legi d'Administradors de Finques, amb la Càmera de la Propietat Urbana, amb el Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, amb l'empresa AKZO Nobel Coatings, S.A. -Pinturas Procolor-, amb el Gremi Empresarial d'Ascensors de Catalunya, amb l'empresa Gas Natural SDG, S.A., amb l'empresa FECSA, amb l'empresa Grup ENHER, amb el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, amb l'empresa Societat General d'Aigües de Barcelona, amb l'Institut Municipal del Paisatge Urbà i la Qualitat de Vida, amb PROCIVESA i amb l'Ajuntament de Barcelona.

un període d'espera, ja que s'havien acabat les condicions que ofería el conveni signat el 1994, però encara no s'havia signat el nou conveni- va superar els nivells d'inversió d'abans de l'any 1994, el que es podria entendre com la continuïtat de la inèrcia iniciada amb el primer conveni, i del convenciment dels promotors en la continuïtat dels ajuts (ORCV, 1998: 28).

Pel que fa al tipus de rehabilitacions, mentre que inicialment, quan encara no hi havia un programa de rehabilitació definit, els expedients d'obres de rehabilitació que es tramitaven des del districte corresponien en la seva major part, concretament un 60%, a expedients d'obres a l'interior dels habitatges (malgrat que el nombre total d'expedients era molt baix, per exemple, només de 45 l'any 1988). En canvi, des del moment en que es comença a definir una política concreta en matèria de rehabilitació, els expedients per rehabilitació d'elements comuns de l'edifici passen a ser majoritaris, per sobre dels de rehabilitació de l'interior de l'habitatge. És justament, els anys posteriors a la creació de l'ORCV, i de la signatura dels convenis d'aquesta amb els organismes públics, que es reafirma aquesta majoria del tipus d'expedients referits a l'edifici (gràfic 4.2).

GRÀFIC 4.2.- NOMBRE I TIPUS D'EXPEDIENTS DE REHABILITACIÓ TRAMITATS PER L'ORCV, 1988-1997.

Font: A partir d'ORCV (1998)

Territorialment, les inversions tampoc es destinaven per igual a tot el districte, sinó que per la signatura de cada conveni es definien uns Sectors d'Actuació Preferent (SAP), per als que es destinaven uns ajuts (subvenció del 30% del pressupost a fons perdut) en millors condicions que a la resta de l'àmbit de l'ARI,

en el que la forma dels ajuts²⁶ es dirigia majoritàriament cap a l'accés a un finançament amb interessos menors que els habituals (entre el 5,5% i el 7,5% en el primer conveni). En total, es van pressupostar com a màxim 1.030 milions de pessetes en ajudes durant el primer conveni, 1.020 milions durant el segon, i 1.500 milions en el tercer, per a les SAP. En total es van delimitar 29 Sectors d'Actuació Preferent, 12 en el primer conveni (1994-1995), 9 en el segon (1996-1997) i 8 en el tercer (1998-2001) (quadre 4.6). En total, onze d'aquestes SAP estaven al Raval, i en general anaven associades a un eix de la trama urbana concret que a més, per algun altre tipus d'actuació, havia estat beneficiat per la reactivació general del barri (mapa 4.1).

QUADRE 4.6.- SECTORS D'ACTUACIÓ PREFERENT DEFINITS PELS CONVENIS DE L'ORCV.

Conveni 1994-1995			
Raval • Joaquim Costa • Sant Antoni Abad • Unió-Marqués de Barberà • Pla Central del Raval	Gòtic • Comtal • El Call	Casc Antic • Sant Pere • Princesa • Fossar de les Moreres	Barceloneta • Plaça de la Font • Passeig Marítim
Conveni 1996-1997			
Raval • Tallers-Pintor Fortuny • Hospital • Mercat del Carme • La Rambla	Gòtic • Plaça Reial/Escudillers • La Mercè	Casc Antic • Sant Pere/Sant Agustí • Born-Fossar de les Moreres	Barceloneta • Plaça Sant Miquel
Conveni 1998-2001			
Raval • Àrea situada entre Sant Pau del Camp i el carrer de la Cera • Voltants del Centre d'Art Santa Mònica • Ambdós costats de la Plaça Central del Raval	Gòtic • Àrea situada entre la plaça del Pi, Portal de l'Àngel i la Rambla	Casc Antic • Pla de Palau • Santa Maria del Mar • Mercat de Santa Caterina	Barceloneta • Tot

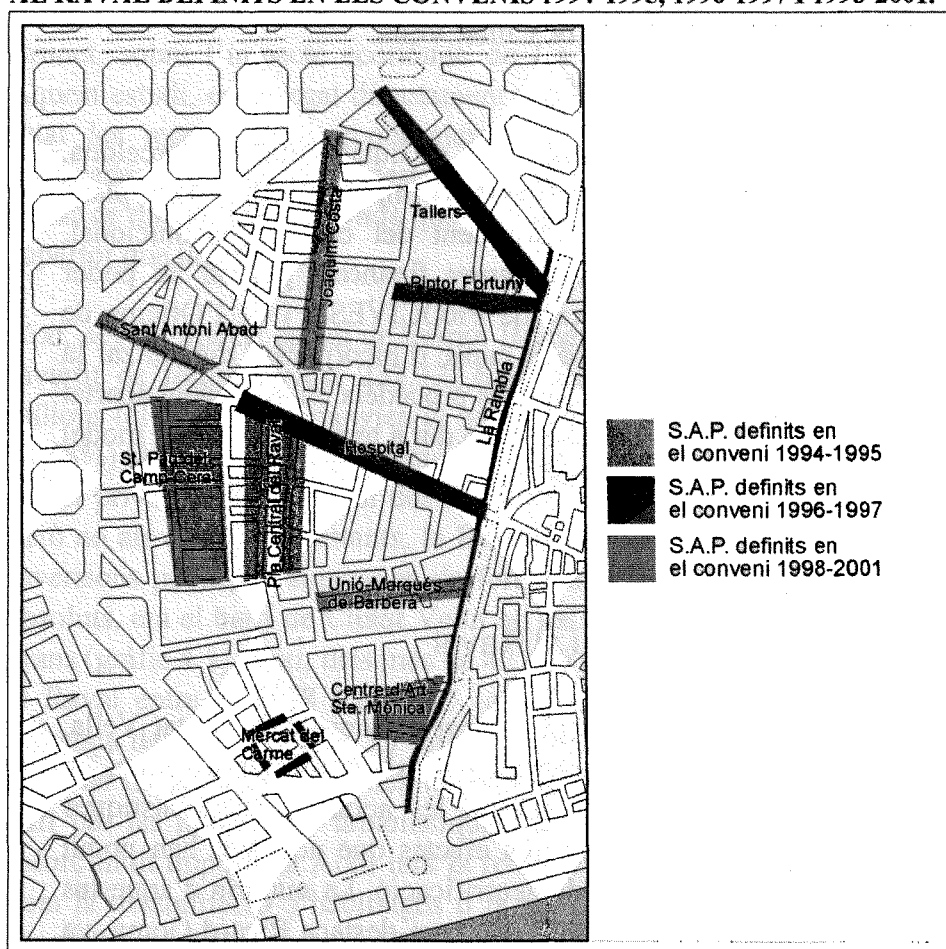
Font: ORCV (1997; 1998); RICART, M. (1999).

Ha estat en aquests SAP on s'han tramitat el major nombre d'expedients i on, en conseqüència, s'han invertit bona part dels capitals públics i privats en la rehabilitació d'habitatges. Així, entre el setembre de 1994 i el desembre de 1995, durant el període de vigència del primer conveni, es van tramitar 416 expedients

²⁶ Durant el primer conveni s'havien de complir una sèrie de condicions per poder accedir als ajuts, que feien referència a la superfície màxima computable, els ingressos dels sol·licitant, l'antiguitat de l'edifici, i el buidat de l'edifici (ORCV, 1997: 10). En el segon i tercer convenis, aquestes limitacions desapareixen, i qualsevol habitatge o edifici pot ser beneficiari dels ajuts públics a la rehabilitació.

als SAP (amb un pressupost total de 3.507 milions de pessetes), mentre que a la resta de l'àmbit de l'ARI només se'n van tramitar 116 (amb un pressupost total de 846 milions de pessetes). Els mateixos nombres, per al període de vigència del segon conveni, és a dir, entre desembre de 1996 i desembre de 1997, van ser de 505 expedients als SAP (amb un pressupost total de 5.527 milions de pessetes), i 120 expedients per a la resta de l'àmbit de l'ARI (amb un pressupost total de 1.344 milions de pessetes). Aquests nombres mostren, de forma general, un augment del nombre d'expedients i també dels capitals invertits, que contrasten amb el manteniment de l'import de la inversió pública durant els dos convenis, el que resulta en un augment de la inversió privada.

MAPA 4.1. EIXOS ESTRUCTURADORS DELS SECTORS D'ACTUACIÓ PREFERENT AL RAVAL DEFINITS EN ELS CONVENIS 1994-1995, 1996-1997 I 1998-2001.

Font: Elaboració pròpia a partir d'ORCV (1997, 1998) i RICART, M. (1999).

Concretament al Raval, durant el segon conveni, es van tramitar 190 expedients als SAP (que van representar un pressupost de 2.214 milions de pessetes) i 33 expedients a la resta de l'àmbit de l'ARI (amb un pressupost de 249 milions de pessetes), que globalment van significar el 36% dels expedients i del pressupost

per al conjunt de Ciutat Vella, mentre que a la resta de barris els percentatges van ser del 32% a Gòtic, 23% a Casc Antic i 9% a Barceloneta (ORCV, 1998).

L'activació de la iniciativa privada per a la rehabilitació d'habitatges ha estat una realitat, malgrat que cal també matitzar en quins termes. En primer lloc, la major part de les rehabilitacions s'han fet sobre espais comuns dels edificis, com les façanes, els sostres, o els serveis de gas, electricitat o llum. Per altra banda, la dependència de la rehabilitació dels ajuts públics ha quedat demostrada, per tant caldrà veure que succeirà en el moment en que aquests ja no es donin. En tercer lloc, si es tenen en compte el nombre d'habitatges que quedaven afectats pels SAP i el nombre d'habitatges que efectivament s'han acollit a la rehabilitació subvencionada, el grau de repercussió que s'ha aconseguit ha estat alt, però tampoc excessivament, un 33,01% el 1994-1995 (3.678 habitatges i locals sobre un total d'11.141) i un 33,5%²⁷ el 1996-1997 (5.037 habitatges i locals sobre un total de 15.028) per al conjunt del districte de Ciutat Vella.

Un cop detallat quin ha estat el model d'actuació a Ciutat Vella de Barcelona, basat sobretot en tres elements, la definició i implementació dels plans urbanístics, concretats en els PERIs, l'establiment del consens institucional, explicat en l'ARI, i la creació dels mecanismes financers per tal de poder executar els plans, definits en la constitució de PROCIVESA i de l'Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella, la qual també és capaç d'incorporar i dinamitzar la inversió privada en la rehabilitació d'habitatges, es procedeix en el següent apartat a l'anàlisi de les actuacions urbanístiques que s'han dut a terme sota aquest model al districte, i específicament al barri del Raval.

4.1.4. Les actuacions a Ciutat Vella i al Raval

Una vegada analitzat el model d'actuació urbana per al conjunt de Ciutat Vella, amb els plans i els instruments que s'han creat per tal de dur-los a terme, en aquest apartat es volen mostrar quines han estat les actuacions urbanístiques concretes que s'hi han realitzat, i els possibles efectes que aquestes han pogut tenir, i possiblement tindran, en el procés de gentrificació. La majoria d'aquestes actuacions s'iniciaren a partir de l'any 1988²⁸, que com destaca Ricard Gomà, va

---

²⁷ Per al Raval, en aquest segon conveni, ha estat del 32,77%, per tant, molt proper a la mitjana. Mentres que per a la resta de barris ha estat, al Gòtic del 50%, al Casc Antic del 35% i a la Barceloneta del 17,74%.

²⁸ Abans d'aquest any les actuacions urbanístiques per part de l'Ajuntament al Raval van ser mínimes, i la major part d'elles van estar relacionades amb les demandes dels veïns. La urbanització de la plaça Folch i Torres l'any 1985, després que els veïns l'enjardinessin ells

ser el moment en que s'inicià la fase d'implementació en la política de rehabilitació de Ciutat Vella, ja que:

la xarxa d'actors es consolida i la política es desplaça a l'esfera operativa; es comencen a assolir resultats tangibles en proporció considerable. Cristal·litza una estructura complexa de gestió urbana definida per un doble principi, per una banda, la concertació institucional i social en l'adopció de decisions i compromisos d'assignació de recursos (vehiculada en la Comissió Gestora de l'ARI), i per altra banda, la implementació flexible i fragmentària a través de la pluralitat de fórmules, amb un rol extensiu del partenariat públicoprivat que representa PROCIVESA, i desl'òrgans del Consell del Districte, en el marc de l'estratègia de descentralització municipal (GOMÀ, R., 1997b: 81).

Per al conjunt de Ciutat Vella, va ser elaborat un estudi l'any 1996 per Ferran Brunet, sobre l'impacte econòmic de les actuacions urbanístiques al districte. Aquest estudi, encarregat directament per PROCIVESA, mostrava quines havien estat les repercussions econòmiques de les inversions públiques i privades realitzades fins l'any 1994, destacant com, sobretot, la inversió pública havia estat capaç de dinamitzar la privada que a mitjans dels anys noranta, ja començava a ser superior que la pública.

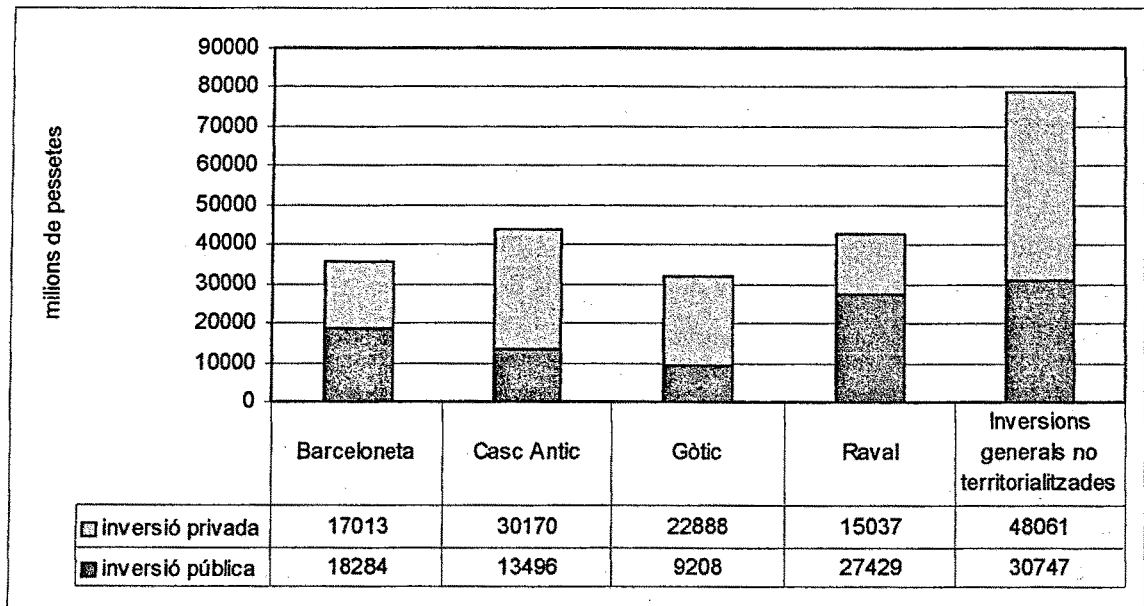
Així, segons aquest estudi de Ferran Brunet, fins el 1995 a Ciutat Vella s'havien invertit de forma directa 232.332,6 milions de pessetes, dels quals 133.168,5 milions (el 57,32%) pertanyien al sector privat, i els restants 99.164,1 milions (el 42,68%) al sector públic. Aquesta distribució de la inversió, amb un predomini del sector privat, es va donar en dos dels barris del districte, al Casc Antic i al Gòtic, però no als dos barris restants, la Barceloneta i el Raval. Aquest últim era on les inversions públiques superaven de forma més clara a les privades, i en nombres absoluts, era el barri de Ciutat Vella on les inversions públiques havien estat més grans (gràfic 4.3). Així, dels més de 42.466 milions de pessetes que es van invertir al Raval entre el 1988 i el 1995, quasi un 65% (27.429 milions de pessetes) provenia del sector públic. El fet que el Raval hagi estat, en nombres globals, el barri de Ciutat Vella que més inversions públiques ha rebut pot ser explicat en part per les mancances urbanístiques de les que partia, el que ha obligat a un esforç molt important. Així, tant la renovació i la creació de nous espais públics, com la rehabilitació d'habitatges o la producció de nous habitatges per procedir als reallotjaments de les famílies afectades per les actuacions urbanístiques, com la

---

mateixos ja que no ho feia l'Ajuntament, i de la plaça de Salvador Seguí l'any 1981, són dos exemples de l'actuació en l'espai públic. En matèria d'habitatge, el grup d'habitatges del carrer de l'Om, ocupat per reallotjats, va ser inaugurat l'any 1988. Pel que fa als equipaments, no va ser fins després de l'any 1988 que l'Ajuntament va construir alguns dels equipaments llargament reivindicats per l'Associació de Veïns, sobretot aquells destinats a les persones de la tercera edat (DOMINGO, M. i BONET, M.R., 1998: 150-151).

construcció equipaments i serveis de barri i de ciutat, han hagut de fer front a unes mancances heretades amb més de cent anys d'història. L'envergadura de les actuacions, doncs, pot ser explicativa d'aquesta gran inversió pública en el barri. Però, per altra banda, la inversió privada al Raval ha estat inferior a la que s'ha fet en qualsevol dels altres barris de Ciutat Vella, el que podria mostrar el menor atractiu que aquest barri ha tingut en comparació als altres, sobretot pel que fa a Casc Antic i Gòtic, on les inversions privades han estat més del doble de les públiques.

GRÀFIC 4.3.- INVERSIONS DIRECTES ACUMULADES ALS BARRIS DE CIUTAT VELLA, 1988-1995 (EN MILIONS DE PESSETES).

Font: a partir de BRUNET, F. (1996).

Per al conjunt del districte, i sense dades desagregades per als diversos barris que el formen, el finançament públic, durant el període 1988-1995, havia tingut el seu origen majoritàriament en l'Ajuntament de Barcelona i les seves societats municipals, amb més del 25% de la inversió total (quadre 4.7). La resta d'administracions, en conjunt, havien realitzat més del 45% de la inversió, mentre que la societat mixta PROCIVESA havia aportat un 15%. Per altra banda, destacaven els més de 10.000 milions d'inversió de les Universitats (fins a aquell moment, només la Universitat Pompeu Fabra s'havia instal·lat a Ciutat Vella, i per tant era l'única que havia realitzat alguna inversió directa), que esdevenen no només un inversor directe, sinó que també es converteixen en un focus d'atracció de població i d'activitats molt important. Destacava també el baix percentatge que representaven els ajust i subvencions particulars dins del total de la inversió (1,71%), el que mostrava quin tipus d'inversió pública s'havia fet, més de dotar al districte d'equipaments, serveis, habitatge i espai públic, i menys de subvencionar

i ajudar directament a una part de la iniciativa privada, empreses i persones que han volgut rehabilitar habitatges.

**QUADRE 4.7.- ORÍGEN DELS RECURSOS PÚBLICS INVERTITS
A CIUTAT VELLA, 1988-1995 (EN MILIONS DE PESSETES).**

	Valors acumulats	%
Inversions directes de les Administracions Públiques	97,473	98,29
Promoció Ciutat Vella (PROCIVESA)	15.145	15,27
Ajuntament de Barcelona i SS.MM.	25.616,3	25,83
Altres Administracions Locals	15.680,1	15,81
Generalitat de Catalunya	17.467,8	17,62
Universitats	10.704	10,79
Administració Central	12.859,8	12,97
Subvencions i ajuts particulars	1.691,1	1,71
Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella (ORCV)	1.578	1,59
Campanya de Millora del Paisatge Urbà	113,1	0,12
TOTAL	99.164,1	100

Font: BRUNET, F. (1996)

Pel que fa als recursos privats, les inversions han estat en la seva gran majoria d'empreses i institucions particulars, mentre que les economies domèstiques van participar amb un baix percentatge sobre el total d'aquests recursos (quadre 4.8). Cal tenir en compte, que la renda familiar disponible per càpita del districte de Ciutat Vella ha estat, des de finals dels anys setanta, juntament amb la de Nou Barris, una de les més baixes de la ciutat: 1.168.328 de pessetes l'any 1979 (18 punts percentuals inferior a la mitjana de la ciutat de Barcelona), i 1.295.656 de pessetes l'any 1993 (29 punts percentuals inferior a la mitjana de la ciutat de Barcelona). Per barris, l'any 1995 el Raval tenia l'índex de capacitat econòmica familiar²⁹ més baix de la ciutat de Barcelona, i els altres tres barris del districte, Barceloneta, Casc Antic i Gòtic, estaven entre els cinc barris amb menor índex de capacitat econòmica familiar de la ciutat (GÓMEZ, P., 1999: 20-21). Per tant, en aquesta situació econòmica, era difícil esperar una inversió important per part de les famílies de Ciutat Vella.

²⁹ Calculat a partir de l'estatus social, la potència fiscal mitjana dels turismes de la família, l'edat mitjana dels turismes, el valor cadastral dels serveis i de la construcció dels locals, i la despesa mitjana de la família en telèfon.

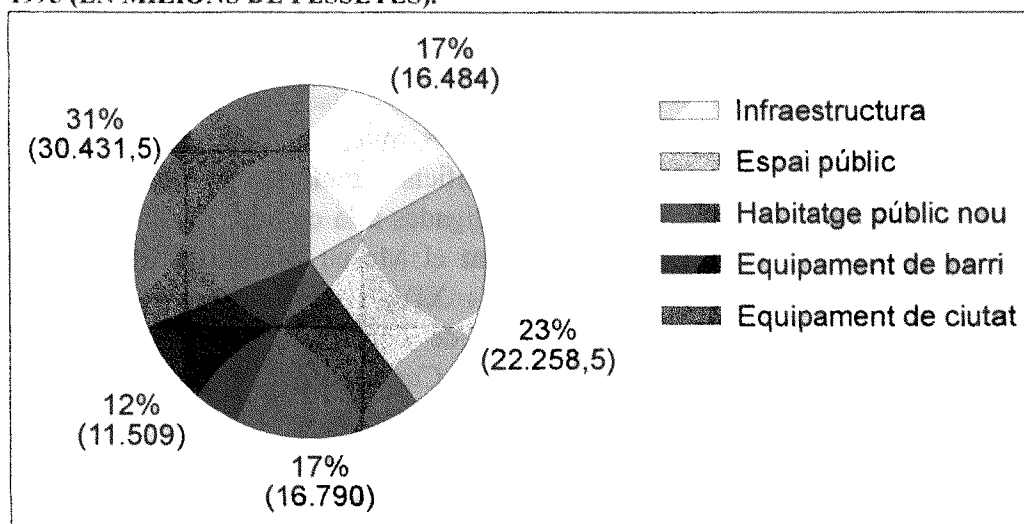
QUADRE 4.8.- ORÍGEN I RECURSOS PRIVATS INVERTITS A CIUTAT VELLA, 1988-1995 (EN MILIONS DE PESSETES).

	Valors acumulats	%
Empreses i institucions particulars	125.429,8	94,19
Economies domèstiques	7.738,7	5,81
TOTAL	133.168,5	100

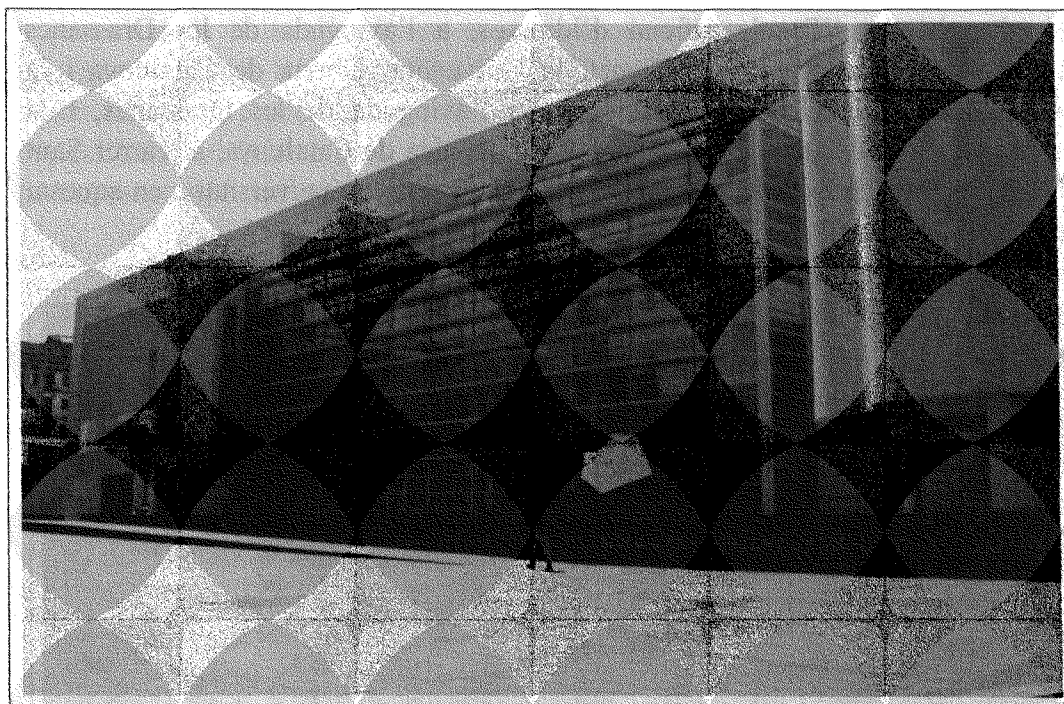
Font: BRUNET, F. (1996).

El destí dels recursos públics han estat, en una part important, els equipaments per a la ciutat (més del 30% dels total de recursos públics invertits a Ciutat Vella) (gràfic 4.4), és a dir, aquells equipaments que no estan destinats només a complir una funció per a la població resident al barri, sinó que es seu abast és força més gran, fins i tot internacional, ja que funcionen com a factors d'atracció per al turisme. El Raval, fins el 1999, ha concentrat una part important d'aquest tipus d'equipaments, que han canviat radicalment la fesonomia del barri (ESPADA, A., 1999; ROMANÍ, D., 1998). Apareix d'entrada, una diferència destacada entre les inversions que s'han fet a l'àrea situada per sobre del carrer Hospital, i les que s'han fet a l'àrea per sota d'aquest carrer. A la primera, el Centre de Cultura Contemporània a la casa de la Caritat i el Pati Manning, ambdós al carrer Montalegre, han esdevingut els eixos principals del projecte cultural impulsat per la Diputació de Barcelona, basats en la rehabilitació de vells edificis que han actuat de contenidors de noves activitats relacionades amb la cultura, ja proposats en el projecte *Del Liceu al Seminari*. El Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA), projectat per l'arquitecte nordamericà Richard Meyer, i inaugurat l'any 1995, el Convent dels Àngels (amb un Centre de Documentació i també el Foment de les Arts Decoratives -FAD-) i la Casa dels Infants Orfes (CIDOB), rehabilitats completament, donen al conjunt de la plaça dels Àngels un aspecte que contrasta amb el paisatge tradicional del Raval. Les dimensions del museu imposen una blancor i una transparència (la façana es feta de vidre i de color blanc) que, juntament amb les dimensions relativament grans de la plaça, contrasten amb les façanes brutes i sòrdides de la majoria dels edificis del Raval, i amb la falta tradicional de grans espais oberts; inclús l'olor de la plaça és completament diferent a l'olor que es respira als carrers estrets (DEGEN, M., 1999). Per altra banda, el conjunt de l'Hospital de la Santa Creu (amb la Biblioteca de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans, l'Escola Massana, la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia, i una sala d'art per als joves), i la delegació a Barcelona del Consejo Superior de Investigaciones Científicas al carrer de les Egipcíaques, configuren un altre pol d'atracció cultural, al que s'uniria, encara que una mica més apartat, el Palau de la Virreina (Institut de Cultura de Barcelona), ja a les Rambles.

GRÀFIC 4.4.- DESTÍ DELS RECURSOS PÚBLIC INVERTITS A CIUTAT VELLA, 1988-1995 (EN MILIONS DE PESSETES).

Font: a partir de BRUNET, F. (1996)

El Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA) atrau més de 150.000 visitants anuals, que sumats als més de 350.000 del Centre de Cultura Contemporània, donen com a resultat l'impacte de més de mig milió de persones travessant el Raval anualment (Sergi Martínez).

Aquest grup d'instal·lacions culturals s'han complementat amb la portada de la Universitat al Raval. Així, malgrat el trasllat de la Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona des del carrer Hospital al barri de Sants, per altra banda s'ha instal·lat la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna, de la Universitat Ramon Llull, al carrer Valldonzella i properament,

ja al segle XXI, està prevista la instal·lació de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona a la casa de la Misericòrida, davant del Centre de Cultura Contemporània, el que portarà diàriament més de 5.000 persones, entre estudiants, professors i personal d'administració (CARRERAS, C., 1999: 52).

A la part situada per sota del carrer Hospital, les inversions han estat menors, possiblement per la menor quantitat de grans edificis que oferien possibilitats a la rehabilitació i assimilació de noves activitats lligades a la cultura. Les inversions més emblemàtiques en aquest sentit han estat el Museu Marítim i les Reials Drassanes, construïdes entre els segles XIII i XIV, i un dels pocs exemples medievals que es conserven d'aquests tipus de construccions a tot el món (AJUNTAMENT de BARCELONA, 1991b: 20); el Centre d'Art Santa Mònica, a l'antic convent de Santa Mònica; el Palau Güell, construït per Antoni Gaudí entre el 1886 i el 1888; i sobretot, el Gran Teatre del Liceu, construït en el solar de l'antic convent dels Trinitaris Descalços, i reconstruït dues vegades després de dos incendis, el primer l'any 1861, i el segon, més recent, l'any 1994, que el van devastar completament, i que, a més, alberga el Conservatori de Música del Liceu. Per altra banda, l'Escola Oficial d'Idiomes, a l'avinguda de les Drassanes cantonada amb la plaça Gean Genet, la Universitat Oberta de Catalunya i la institució educativa Rosa Sensat, també a l'avinguda de les Drassanes, i la residència d'estudiants de la Universitat Politècnica de Catalunya, al carrer Sant Oleguer cantonada Nou de la Rambla, donen la presència universitària en aquesta part baixa del Raval.

Residència d'estudiants al carrer de Sant Oleguer (Sergi Martínez)

Els efectes d'aquestes noves instal·lacions sobre el barri encara no han estat avaluats. Òbviament, aquest nou equipament cultural atrau al barri un tipus de població de característiques socials ben diferents a la població resident tradicional, el que Joan-Anton Benach definia com una funció colonitzadora dels nous gestors i usuaris dels nous serveis, i també com a funció profilàctica en la mesura que fomentaria la presència regular d'aquesta nova població aportant un element de qualitat al barri. El desenllaç d'aquests processos hauria de ser:

Una osmosi integral entre els usuaris de les noves instal·lacions i els recursos que el mateix barri pot suministrar-los en un entorn com més ampli millor (BENACH, J. A., 1991: 93).

Però la influència benefactora per el Raval que Joan-Anton Benach suposava al Museu d'Art Contemporani i al Centre de Cultura Contemporània, juntament amb la resta d'infraestructures culturals, com a elements catalitzadors de la rehabilitació del barri, ha de ser analitzada críticament. El valor afegit que suposa la portada de la Cultura³⁰ al Raval implica un canvi en la realitat i en l'imaginari o la simbologia del barri que reverteix sobre els propis habitants, ja que pot desencadenar un procés de gentrificació, tal i com Sharon Zukin va mostrar per al cas del barri del Soho a New York, en el que la presència de l'art i els artistes va portar, posteriorment, a la gentrificació (ZUKIN, S., 1982).

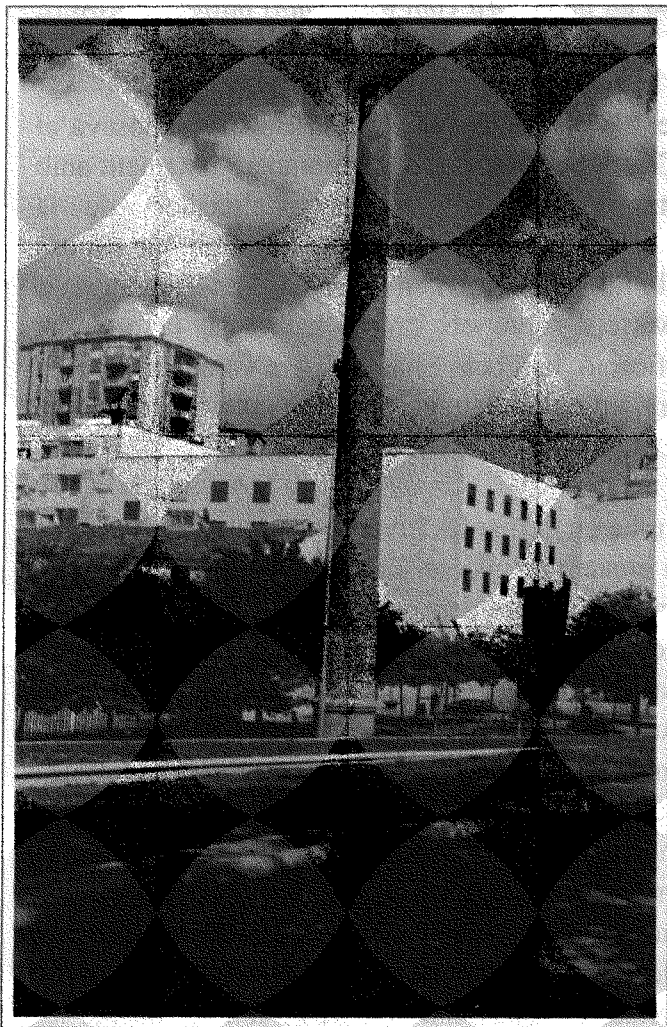
L'espai públic és l'altre element urbà en el que les inversions públiques han estat importants: l'objectiu ha estat la creació de places i zones verdes, amb la clara intenció de, per una banda, esponjar els barris densos que formen Ciutat Vella, i sobretot el Raval, i per altra banda, remodelar els espais públics que ja existien. Des del 1988 fins l'any 1995, s'havien invertit més de 22.000 milions de pessetes, sense comptabilitzar encara les subvencions aportades per la Unió Europea per al Pla Central del Raval (3.277 milions de pessetes) i l'obertura de l'avinguda Francesc Cambó al Sector Oriental. Concretament al Raval, les actuacions sobre l'espai públic han estat importants, sobretot per sota del carrer Hospital. El Pla Central, que preveïa l'enderrocament d'illes de cases senceres per tal d'obrir una rambla arbrada (amb plàtans, xicarandes i palmeres) de 317 x 58 metres, amb dos vials de circulació rodada a ambdós costats, i dues rotondes en els dos extrems, ha estat, sens dubte, l'actuació emblemàtica en el tema d'espais públics, tant per les seves dimensions, com pels efectes regeneradors sobre l'entorn que s'espera que tingui. Altres actuacions importants han estat, també, la dels Jardins de l'Hort de Sant Pau, que voregen el conjunt monumental de l'església romànica de Sant Pau

---

³⁰ Cultura amb majúscules, ja que és la Cultura dels Museu d'Art Contemporani de Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Universitats, centres d'art, galeries, artistes, tallers,..., una Cultura que atrau turistes i barcelonins, una Cultura que és la base de la rehabilitació del barri, i que pot incloure, o pot segregar, les diferents cultures que ja eren presents al Raval.

del Camp, mentre que s'han creat places noves, com les de Peyre de Mandiargues i Pere Coromines, surgides ambdues de l'operació d'habitatge públic entre els carrers de Sant Ramon i Sant Oleguer. S'han remodelat altres places, com la de Sant Agustí, al carrer Hospital, just davant de la parròquia de Sant Agustí, o les de Folch i Torres, oberta cap a la ronda de Sant Pau, i la plaça de Salvador Seguí, situada entre els carrers Espalter, d'en Robador, sant Pau i Josep Oriol, ambdues però remodelades abans de l'any 1988. També s'han reformat jardins, com els de les Voltes d'en Cirés o els de Dolors Aleu, ambdós de petites dimensions i situats a l'avinguda de les Drassanes.

Jardins de l'Hort de Sant Pau, amb la xemeneia d'una antiga fàbrica encara empeus, mentre que al fons apareixen la nova comissaria de policia del carrer Nou de la Rambla, i ja més a l'esquerra, la residència d'estudiants de la UPC (Sergi Martínez).

A l'àrea de sobre del carrer Hospital, les actuacions s'han centrat en la creació de places noves, com per exemple les del Canonge Colom, d'Emili Vendrell, de Joan Coromines o de Caramelles. La primera d'elles, la plaça del Canonge Colom, es

tracta d'un petit espai obert situat a la cantonada dels carrers Hospital i Floristes de la Rambla. La d'Emili Vendrell, situada a la cantonada dels carrers de Joaquim Costa i del Peu de la Creu, també és una petita plaça enjardinada. La de Joan Coromines, de dimensions més importants, és el pati interior pel qual comuniquen el Museu d'Art Contemporani de Barcelona, el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona i la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna de la Universitat Ramon Llull. Finalment, la de les Caramelles, surgida com un espai interior entre diverses promocions públiques d'habitatges, queda situada entre els carrers dels Àngels i Peu de la Creu. Els jardins més importants en aquesta àrea del Raval són els de Rubió i Lluch, situats al pati interior de l'antic Hospital de la Santa Creu, i els del doctor Fleming, més aviat una petita plaça enjardinada, a la cantonada dels carrers Carne i Floristes de la Rambla. Per altra banda, els jardins de Torres Clavé, situats al passatge de Sant Bernat, al costat del Dispensari Antituberculós reconvertit a Centre d'Atenció Primària, han estat substituïts per un edifici d'habitatges.

Sens dubte, l'obertura i reforma de tots aquests espais ha aconseguit portar el sol, l'aire, i la llum als habitatges que els voregen, així com també els espais oberts i els arbres a un barri mancat d'aquests elements. Ja l'any 1934, els membres del GATCPAC escribien sobre la reforma al districte Vè com:

Los vecinos del distrito V verán entrar, asombrados, el aire y el sol por sus ventanas, verán crecer los árboles delante de sus viviendas y se encontrarán nuevamente rodeados de estos elementos necesarios a la vida y a la salud pública (GATEPAC, 1934: 17).

Altra vegada, la suposada influència benefactora en l'entorn de l'acció higienista o esponjadora, que també havien d'actuar de catalitzadors per a la rehabilitació dels voltants dels nous espais creats, ha de ser analitzada críticament. La revalorització que suposa l'obertura de nous vials i noves places o jardins és susceptible de ser apropiada per diversos agents del mercat immobiliari, el que també reverteix sobre els residents tradicionals, com en el cas de la rambla del Pla Central. La rehabilitació d'alguns habitatges al seu voltant ha provocat el trasllat d'alguns veïns i la creació de l'espectativa de canvi físic i social (COLS, C., 2000: 33). L'espai urbà s'adequa per a uns nous consumidors, que el propi mercat i també la simbologia de la reforma, seleccionen.

També l'apropiació d'aquests espais per part de la població del Raval ha estat diversa. Així, mentre que alguns dels usos desitjats, o més normalitzats, ja han colonitzat l'espai de moltes de les places, com per exemple les terraces dels bars, que ocupen part de l'espai de les places de Vicenç Martorell, de Joan Coromines, del Canonge Colom o de Sant Agustí, d'altres usos no tan desitjats per l'administració, o per alguns dels veïns, també han fet acte de presència en

aquests nous espais. Per exemple, la plaça Salvador Seguí, malgrat els esforços i les actuacions de l'Ajuntament, s'ha convertit en un focus conflictiu pel tràfic i el consum de drogues, i també pels actes delictius. La plaça Peyre de Mandiargues, amagada al darrera d'un edifici d'habitatges de l'avinguda de les Drassanes, i en contacte amb el carrer de Sant Ramon, continua essent un centre per a la prostitució, encara que amb un marcat caràcter de marginalitat. La plaça d'Emili Vendrell està vallada i tancada la major part dels dies de la setmana, ja que els usos no desitjats (indigents, tràfic i consum de drogues, i d'altres) hi eren molt freqüents. Igualment, la reixa de la plaça de les Caramelles, es tanca entre les 21:00 i les 21:30 cada dia, per evitar aquests usos no desitjats en horari nocturn, el que crea igualment molèsties als veïns ja que tenen l'entrada a l'habitatge per l'interior de la plaça, i no pel carrer.

La plaça de les Caramelles, entre els carrers dels Angels i Peu de la Creu, és un espai públic situat als patis interiors de diverses promocions d'habitatges públics. A la nit, però, es tanquen les portes per evitar aquells usos no desitjats (Sergi Martínez).

Les infraestructures, per la seva banda, han representat entre els anys 1988 i 1995 quasi un 17% de les inversions públiques a Ciutat Vella. La dotació de serveis

d'electricitat, aigua, i gas, i l'asfaltat i reforma de les voreres de molts dels carrers del Raval han significat bona part d'aquesta inversió. També cal destacar els aparcaments subterranis que s'han construït, per exemple, aprofitant la construcció o remodelació de places als Jardins de Sant Pau del Camp, a la rambla del Pla Central i a la plaça de les Caramelles, tots ells amb la intenció de solventar el dèficit d'aparcaments nocturns per a residents (CASAS, R. i RUEDA, S., 1991: 76), però també per a aquells no residents que hi accedeixen en horari nocturn i diurn, ja sigui per raons laborals o d'oci.

Pel que fa a l'habitatge i als equipaments de barri, les inversions destinades exclusivament al col·lectiu resident, han sumat un total de més de 28.000 milions de pessetes en aquests set anys, representant quasi un 30% del total. La construcció de nou habitatge públic, a l'àrea situada per sobre del carrer Hospital, s'ha fet en diversos sectors. En primer lloc, al voltant de la plaça de les Caramelles, on s'hi van construir tres blocs, un a la banda del carrer dels Àngels, un altre a la banda del carrer Peu de la Creu, i un tercer interior a la plaça però del qual un dels extrems dona al carrer Peu de la Creu. En segon lloc, també entre el carrer del Carme i Peu de la Creu, a l'illa formada per aquests carrers i els de Joaquim Costa i dels Àngels, es va fer una promoció d'habitatge públic. En tercer lloc, l'obertura del carrer de Maria Aurèlia de Campmany, entre els carrers Riera Baixa i de Sant Llàtzer, va permetre la construcció, a ambdós costats del nou carrer, d'edificis d'habitatges públics. I finalment, al carrer d'en Roig, cantonada Peu de la Creu. Una altra promoció va ser projectada al carrer Valldonzella, però encara a principis de l'any 2000 estava en construcció. Pel que fa a l'àrea situada per sota del carrer Hospital, el nou habitatge públic es va construir al carrer de l'Om. Aquesta va ser la primera promoció d'habitatge públic que es va fer al Raval destinada completament al real·lotjament dels afectats per les expropiacions a les illes dels carrers de les Tàpies i Sant Ramon. En aquesta última, situada entre els carrers St. Oleguer, St. Ramón, Marqués de Barberà i Nou de la Rambla, també s'hi van construir habitatges públics. La resta de promocions es van fer a la cantonada dels carrers Sant Oleguer i Sant Pau, al carrer de Sant Rafel, i al carrer de Riereta cantonada Sta. Elena.

En canvi, els equipaments han afectat a reformes i millores en algunes escoles, dels mercats municipals (de la Boqueria i de la Mare de Déu del Carme), dels serveis sanitaris (Centres d'Atenció Primària de les Drassanes i de Lluís Sayé, a l'antic Dispensari Antituberculos), i altres serveis socials. També s'ha creat nous equipaments, com l'escola bressol Canigó, al convent dels Àngels, on també s'hi ha instal·lat l'Arxiu Municipal de Ciutat Vella, el casal d'Avis Josep Tarradellas a la plaça de les Caramelles, el Centre Cívic de les Drassanes al carrer Nou de la Rambla, i d'altres.

Habitatges públics al nou carrer de Maria Aurèlia de Campmany, que ha de connectar la futura rambla del Pla Central amb el carrer del Carme (Sergi Martínez).

La construcció de nou habitatge públic, que ha assegurat la permanència del col·lectiu residencial tradicional al barri, no ha estat exempt de crítiques. Per una banda, alguns col·lectius d'arquitectes s'han queixat de la utilització d'unes tipologies massa convencionals en la substitució. Així, en una taula rodona celebrada al Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, a Barcelona durant el mes de febrer de 1994, alguns dels arquitectes participants mostraven aquests desacord amb les tipologies de substitució promogudes des de l'administració pública³¹. La justificació de l'administració, per part de Pere Serra, responsable

³¹ M. Gausa: *La pregunta seria perquè se sigue confiando en las tipologías convencionales a la hora de impulsar dichos elementos de sustitución. Perdonadme la insistencia pero ésta es una de las cuestiones que me provoca una mayor perplejidad: esa voluntad de moverse con patrones convencionales en un tejido que justamente es todo aconvencional. Insisto en esa necesidad de favorecer una investigación tipológica, técnica y formal, no tanto como una obsesión íntima por proponer caminos de vanguardia, sino porque a partir de ahí quizá podrían plantearse estrategias complementarias para el futuro de Ciutat Vella. Tal vez ello deba pasar por una presencia revitalizada de un nuevo tipo de habitante, permitiéndose así alternativas a los modelos tradicionales mediante nuevos modelos de mixtidad trabajo/residencia, etc., que por otro lado, como decíamos antes, parecen producirse individualmente y de un modo espontáneo.*

E. Bru: *Efectivamente, creo que esta arquitectura de sustitución no ha aportado ninguna novedad. Yo pediría que la iniciativa pública intentara cubrir otras alternativas y otros conceptos, al menos en una parte de sus promociones. Las actuales viviendas resultantes son más bien tristes; no me entusiasma la idea de unas estructuras de hormigón con una gran capacidad de captación de luz, que aquí es un bien sumamente escaso, sistemáticamente obturadas para recuperar un orden compositivo de pequeños huecos, supuestamente ineludible en la ciudad antigua* (ALIBÉS, J. M., et al., 1994: 100).

executiu de l'ARI entre 1986 i 1992, i secretari de la seva comissió gestora, es basava en el gran volum de població afectada i que s'havia de real·lotjar, el que implicava una despesa econòmica important, i al mateix temps significava que no hi havia marge per a la innovació tipològica que fos capaç d'atraure a un nou tipus de població:

La apuesta política para la no expulsión directa de los vecinos implica que el conjunto de esfuerzo de inversión pública en vivienda sea para los mismos afectados. Por tanto, no puedes experimentar con estos habitantes ni pretender, desde el sector público hallar una fórmula para integrar nuevos colectivos que rejuvenezcan el tejido social de Ciutat Vella, porque estás absolutamente colapsado por la necesidad derivada de tu propio programa (ALIBÈS, J. M. et al, 1994: 102).

L'associació Veïns en Defensa de la Barcelona Vella també ha dirigit bona part de les seves accions en elaborar una crítica vers a la tipologia utilitzada en la construcció de l'habitatge públic, i sobretot la destrucció del patrimoni urbà a patir dels enderrocs, destacant la falta d'un catàleg del patrimoni capaç de recollir no només edificis aïllats valuosos, sinó també l'ambient urbà, la trama i el teixit menor (FONTNOVA, R., 1999; VEÏNS en DEFENSA de la BARCELONA VELLA 1999). Però ni els edificis aïllats valuosos s'han salvat del procés higienitzador de l'Ajuntament, ja que en el cas del Raval, Can Buixeres, edifici modernista de principis de segle, obra d'Antoni Serrallach, situat al carrer del Carme i que es trobava en bon estat, va ser enderrocat per obrir la rambla del Pla Central (GIL, P., 1999)

L'actuació de l'administració (Ajuntament de Barcelona, Diputació de Barcelona, Generalitat de Catalunya i també l'empresa mixta PROCIVESA) en matèria d'enderrocs i substitució d'habitatges suggereix dues idees. En primer lloc, un menysteniment del patrimoni arquitectònic i del paisatge urbà del Raval, sobretot d'aquell patrimoni menor i del residencial. Ràpidament declarat no reutilitzable, s'ha enderrocat i s'ha esborrat, al mateix temps del plànol i de la memòria històrica, una part de la Barcelona vergonyosa, el Xino. La necessitat i la urgència de la reforma, donades les condicions socials i urbanístiques del barri, han justificat aquestes accions. En segon lloc, un menysteniment pel contingut social del barri. L'estil suburbial dels habitatges públics construïts per als real·lotjats, juntament amb les característiques del procés d'expropiació i de real·lotjament, i la mala qualitat d'alguns dels edificis construïts, confirmarien com aquest procés ha volgut donar resposta a una de les principals demandes dels veïns en el procés de reforma, que no se'ls expulsés del Raval, però al menor cost possible.

Justament altres crítiques han vingut per part d'alguns veïns que no han estat d'acord amb el tracte rebut per PROCIVESA en el procés d'expropiació i

reallotjament, queixant-se de la falta d'informació i del tracte donat als veïns (ASSAMBLEA d'AFECTADES i AFECTATS pel PERI del RAVAL, 1999a; 199b; 1999c; 1999d; 1999e; 1999f; 1999g; ASAMBLEA ANTIESPECULATIVA del RAVAL, 1999). L'intent de dur a terme una acció col·lectiva davant aquestes actuacions, amb la creació de l'Assamblea de Ciutadans/es afectats/des pel PERI del Raval, no va reeixir, segurament pel retard en el surgiment de la iniciativa (al gener de 1999 la majoria d'expedients d'expropiació de les operacions urbanístiques al Raval ja estaven en marxa), i també per la dificultat de generar una acció col·lectiva en un medi sociològic força desagregat, en part per la pròpia base social dels afectats, i en part per la forma d'execució de l'expropiació: tractament individual dels expedients, solucions diferents per a cada cas, etc.

La resposta privada a tot aquest volum d'inversions públiques, segons Ferran Brunet, va ésser també important. Segons la metodologia utilitzada per a evaluar el volum d'inversió del sector privat³², l'activitat econòmica de Ciutat Vella mostrava una clara tendència a la terciarització, tant pel que feia a les obres noves com pel que feia a recursos aplicats al manteniment del capital (quadre 4.9).

Per altra banda, el volum de la inversió privada permetia pensar que la iniciativa privada havia pres el relleu a la pública, com a mínim en aquells barris on la primera era superior, i aquest no era el cas ni de la Barceloneta ni del Raval. Però un dels objectius de la política urbana per al conjunt del districte semblava que s'havia complert, arrossegar al sector privat, tant el de dins del barri com sobretot el de fora, en el procés de regeneració de Ciutat Vella.

---

³² Per a la valoració de la inversió privada s'ha partit de la diferencia de la superfície dedicada a cada tipus de activitat entre els stocks de moments concrets del temps se desprende el volum de nova activitat en cada sector. En segon lloc, la valoració de la nova inversió i el manteniment se ha partit de els diferents valors del sòl, tenint en compte la activitat a la que estava destinada ese sòl. Así, el valor per metro cuadrado más elevado corresponde a los servicios, mientras que en el otro extremo encontramos el suelo industrial. El valor de la inversión en mantenimiento ha sido calculada teniendo en cuenta los tipos de suelo, igual que en el caso anterior, y en función de su horizonte funcional en el tiempo (BRUNET, F., 1996b).

Mapa 4.2.- Les inversions públiques al Raval, 1988-1999.

QUADRE 4.9.- DESTÍ DELS RECURSOS PRIVATS INVERTITS A CIUTAT VELLA, 1988-1995 (EN MILIONS DE PESSETES).

	Valors acumulats	%
Recursos aplicats a obres noves	72.970	54,11
<i>Companyies de serveis</i>	<i>14.092,2</i>	<i>10,45</i>
<i>Activitat econòmica</i>	<i>40.688</i>	<i>30,17</i>
• Activitats industrials	-2.908	
• Comerç a l'engròs	-3.096	
• Comerç al detall	3.140	
• Serveis	36.677	
• Professionals	3.875	
<i>Inversions en sostre nou (obres majors privades)</i>	<i>18.189,8</i>	<i>13,49</i>
Recursos aplicats al manteniment del capital	61.889,6	45,89
<i>Companyies de serveis</i>	<i>2.887,8</i>	<i>2,14</i>
<i>Activitat econòmica</i>	<i>49.572</i>	<i>36,76</i>
• Activitats industrials	95	
• Comerç a l'engròs	277	
• Comerç al detall	7.790	
• Serveis	36.617	
• Professionals	1.793	
<i>Edificis residencials i comercials</i>	<i>9.429,8</i>	<i>6,99</i>
• Rehabilitació d'habitatges	8.645	
• Rehabilitació de façanes	784,8	
TOTAL	134.859,6	100

Font: BRUNET, F. (1996b).

Aquesta resposta en el cas del Raval ha tingut una doble vessant. Per una banda, i com ja s'ha vist, la inversió privada en rehabilitació residencial malgrat que no ha estat espectacular, si que ha anat incrementant paral·lelament a l'establiment d'ajuts públics. Els promotors immobiliaris privats també han començat a agafar protagonisme. Així, la promotora Núñez i Navarro va fer una primera promoció al carrer Bisbe Laguarda de 36 habitatges, i en prepara sis més, en total 150 pisos, situats a les proximitats de les rondes Sant Pau i Sant Antoni. Les dimensions dels apartaments són d'entre 50 i 100 metres quadrats, i els preus entre 16 i 26 milions de pessetes. Segons unes declaracions d'un directiu de la companyia al diari *La Vanguardia* explicava com:

No es que hayamos planteado una estrategia para desembarcar en el Raval, ha sido un cúmulo de casualidades, a Núñez y Navarro le interesa toda la ciudad, pero no es fácil hallar terrenos, y aquí los pudimos comprar (OROVIO, N. de, 1999: 1).

Justament el fet de trobar sòl disponible i adequat per a la construcció, tant en el seu preu com també en les seves dimensions (normalment les parcel·les són petites, irregulars i situades en carrers estrets, el que fa que les promocions hagin de ser petites), era un de les qüestions problemàtiques, juntament al finançament de les promocions, que apuntava Josep Lluís Núñez Navarro, conseller delegat de l'empresa Núñez i Navarro, en la taula rodona mantinguda l'any 1994 al Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, sobre els reptes i les estratègies de Ciutat Vella:

Lo que la iniciativa privada percibe es que hay un tipo de actividad claramente marcada por el sector público. Supongamos que existe un plan económico por parte de la Administración para rentabilizar la inversión realizada. Si hubiera alguna clase de afectación de forma que se fijasen los usos, en la cual el sector público delimitase el precio de un suelo transformado de cara a su posible función futura, se potenciaría la actuación del sector público con el motor que puede suponer el sector privado, que sería entonces el que realizaría la promoción. Así, el sector público rentabilizaría su inversión y pondría en el mercado un suelo a unos precios razonables para que el sector privado pudiera desarrollar su actividad (ALIBÈS, J. M. et al., 1994: 97).

L'empresa Gestió i Garantia Immobiliària (GGI) també ha construït un edifici de 24 pisos al carrer de la Guàrdia, entre els de Lancaster i de l'Est, que d'una dimensió mitjana de 75 metres quadrats, costaven al voltant de 16 milions de pessetes. Per la seva banda, el grup PREYCO 44 S.A., ha realitzat una promoció a l'illa situada entre els carrers de Sant Pau, Reina Amàlia, Hort de la Bomba i Carretes, formada per 96 pisos, d'entre 79 metres quadrats a 16,3 milions de pessetes, i 113,5 metres quadrats, a 26,25 milions de pessetes, sobre plànol. Com exposa el dossier informatiu de la promoció:

El proyecto consta de viviendas de 3 y 4 habitaciones, todas ellas con dos cuartos de baño, ascensores comunitarios, parket laminar en toda la vivienda, excepto cocinas y baños, carpintería exterior de aluminio e interior de madera noble, calefacción a gas natural incluyendo caldera mixta y radiadores de aluminio, antena parabólica comunitaria, etc. (PREYCO, 1998).

A la imatge de dalt, el projecte de construcció d'habitatges de la immobiliària PREYCO al carrer de Sant Pau (PREYCO, 1998). A la imatge de baix, estat de les obres el juny de 1999. La façana, d'una antiga fàbrica, s'ha mantingut parcialment (Sergi Martínez).

Fins i tot PROCIVESA, per la seva banda, també ha iniciat una promoció al carrer d'en Robador resultant d'una actuació per compensació. L'empresa ha adquirit el 60% de les propietats, i per tant ha pogut iniciar aquest tipus d'actuació, per tal de posar a la venda, en el mercat lliure, els habitatges que d'aquesta actuació en surtin rehabilitats.

Aquesta nova pressió de la iniciativa privada sobre el parc residencial del Raval, per a la seva rehabilitació o renovació, pot provocar processos d'expulsió directa, sobretot pel que fa referència a l'actualització de les rendes de lloguer, o a la possibilitat de repercutir sobre aquestes determinats costos d'obres o impostos, i de substitució de població, més d'acord amb el concepte de gentrificació. Mentre que l'administració ha pogut controlar, més bé o més malament, les conseqüències socials directes de les seves actuacions, l'entrada en el procés de regeneració del Raval del capital privat, pot portar a processos d'expulsió més dramàtics. En un altre sentit, la iniciativa privada respón simplement a l'existència d'una demanda per a aquest tipus de localitzacions, al mateix temps que també actua com a element creador d'aquesta demanda.

Per altra banda, la segona vessant de la resposta privada ha estat l'augment de les activitats, comercials i professionals relacionades amb la cultura i l'art. El conjunt de l'illa cultural del Raval, i sobretot amb el MACBA i el CCCB com a motors, han actuat com un focus d'atracció per a activitats relacionades amb les galeries dedicades a l'art contemporani, en qualsevol de les seves maneres: treballs sobre el vidre (Espai Vidre, al carrer dels Àngels), joies (Magari, al carrer dels Elisabets i Forum Ferlandina, al carrer de Ferlandina), fotografia (Ucrania), pintura (Gallery B.A.I., Galeria Claramunt, Galeria d'Art 33 i Aunkan Galeria al carrer de Ferlandina, Galeria dels Àngels al carrer dels Àngels, Galeria Ferran Cano al carrer d'Elisabets, i Alter Ego, Gothem Gallery i La Xina Art al carrer Doctor Dou), antiquaris i decoració (Original i Galeria Art Déco al carrer de Ferlandina), així com d'altres negocis on es combina la galeria d'art i el café o la llibreria (Nou-3 Café i Ras al carrer del Ferlandina), o despatxos diversos dedicats al disseny, el paisatgisme, la restauració de llibres i fins i tot l'arquitectura. D'altres empreses i comerços lligats a la cultura, com Edicions 62 al carrer Peu de la Creu o Espai Mallorca, a la cantonada entre els carrers del Carme i d'en Roig; llibreries especialitzades com Loring Art, al carrer de Gravina, LM Medios, al carrer Valldonzella, o la Llibreria del Raval, al carrer d'Elisabets, a l'església Nostra Senyora de la Misericòrida; bars amb un cert toc postmodern, com el Raval Bar i el Mamacafé al carrer Doctor Dou, el Bar Pla dels Àngels al carrer Ferlandina, just davant del MACBA, el Kasparo a la plaça Vicenç Martorell, l'Irish Pub a la plaça Castella, el Bar Ora a la plaça de la Gardunya, el Rita Blue a la plaça de Sant Agusí, i el Silenius o El café que pone Muebles Navarro, al carrer de la Riera Alta, són el reflexe de l'arribada de la cultura al Raval (ESPADA, E., 1999).

A més, diverses han estat les iniciatives per tal de fer conèixer aquesta cultura als ciutadans del Raval, i també als de la resta de Barcelona. Així, la iniciativa *ArtdNit* al Raval, proposava cada dijous de maig, en la primera convocatòria, i d'octubre i de novembre, en la segona, una visita per les galeries, llibreries, botigues, MACBA, CCCB que allargaven els seus horaris fins a les deu de la nit, mentre que bars i restaurants incloïen en la seva oferta tota mena d'amenitats culturals: exposicions, debats, tertúlies i música. Per altra banda, durant el juny de 1999, es va dur a terme la proposta *Tallers Oberts '99. Ciutat Vella*, en la que els artistes i creadors de la ciutat vella van obrir les portes dels seus tallers als ciutadans de Barcelona. Al Raval, aquests tallers es concentraven a l'àrea propera a l'illa cultural, o bé al barri de Sant Pau, entre els carrers Hospital i Sant Pau. I durant el mes de novembre de 1998, es va celebrar una jornada de portes obertes de totes aquelles institucions lligades a la cultura.

També s'han fet activitats per tal d'acostar les grans instal·lacions culturals als veïns del Raval. Així, l'any 1998 el Museu d'Art Contemporani de Barcelona va organitzar "La ciutat de les paraules", una activitat que intentava portar l'art al carrer i fer participar als veïns. El projecte va començar amb dues propostes, que els veïns pengessin al balcó la seva paraula preferida, i que els artistes treballessin la relació entre art i literatura fent servir el Raval. Finalment, més de quaranta intervencions dels artistes van escampar poemes visuals i paraules pels llocs més insòlits del barri (AA.DD., 1998c).

També l'any 1998, el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona va organitzar l'exposició "Escenas del Raval", una instal·lació que intentava reflexar el que havia estat i era la vida al Raval, centrada en alguns aspectes destacats: l'arquitectura, el comerç, la política, la memòria, els estrangers, la pobresa i el plaer (ZULIÁN, C., 1999).

Sens dubte que aquestes activitats han acostat les grans instal·lacions als veïns del Raval i a la inversa, però per altra banda, la participació dels veïns s'ha buscat una vegada la reforma del barri ja ha estat quasi finalitzada, quan justament poc importaven les paraules dels veïns.

Tot aquest conjunt d'activitats i infraestructures, com els museus, els centres d'art i les universitats, a més d'atraure població de pas al Raval³³, com bona part dels usuaris d'aquestes activitats, també és capaç d'atraure població estable, que vulgui residir al Raval per tot aquest conjunt de valors afegits que s'estan generant. Per tant, l'art i la cultura es mostren com a dos motors importants en el procés de gentrificació del Raval de Barcelona (JAUHAINEN, J., 1992).

---

³³ El Centre de Cultura Contemporània de Barcelona va rebre, l'any 1999, 367.360 visitants, mentre que el Museu d'Art Contemporani de Barcelona el mateix anys va rebre 150.722 visitants.

MAPA 4.3.- LOCALITZACIÓ DELS TALLERS D'ARTISTES PARTICIPANTS EN EL PROGRAMA TALLERS OBERTS, 1999.

Font: programa Tallers Oberts '99.

4.2. La imatge del Raval

L'objectiu principal d'aquest segon subcapítol és exposar quin ha estat el paper de la producció d'una determinada imatge del Raval paral·lela a les operacions urbanítiques analitzades.

La creació d'imatges urbanes ha esdevingut un element essencial en les polítiques urbanes modernes, en un moment d'intensa competència entre les ciutats per tal d'aconseguir atraure inversió, turisme, indústries, serveis, etc. (SHORT, J., 1996: 414-438). Així, en la formulació de les estratègies de revitalització o regeneració urbanes actuals té un paper molt destacat el fet de la producció d'imatges (GOODWIN, M., 1993: 149-150; BENACH, N., 1997: 171), ja que aquestes aconseguixen cohesionar la identitat col·lectiva de la ciutat, i en el fons, crear una imatge de marca capaç de seduir i captivar a la inversió i als turistes (GAVIRA, C., 1995: 8).

Efectivament, Núria Benach, a partir de l'anàlisi sobre el procés de producció d'imatge de Barcelona entre 1979 i 1992, estableix que aquest procés serveix com a instrument per a la legitimació dels interessos de les coalicions locals dominants en el procés de reestructuració urbana, i al mateix temps, la producció d'imatge és el punt de partida d'una nova política urbana que intenta situar la ciutat en un contexte internacional (BENACH, N., 1997: 43). Així, destaca com, sobretot en el projecte Barcelona'92, les institucions públiques i la premsa van ser els principals agents productors d'aquesta imatge. Els primers, sobretot l'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya, amb els objectius principals de millorar la imatge de la ciutat i de l'autoritat local, de donar suport a l'activitat econòmica, d'atraure inversions, de competir amb d'altres ciutats de l'estat i de la resta d'Europa, i de millorar la imatge o lluitar contra les imatges negatives que els propis ciutadans tenen de la seva ciutat, van promocionar temes concrets que feien referència no exclusivament a l'economia, sinó també a la creació de solidaritat ciutadana i el reforçament de la cohesió social. Els segons, van prendre una posició activa en favor de la revitalització i de la promoció econòmica de la ciutat, i per tant els elements més destacats van ser el reforçament del consens institucional, de la cohesió territorial, i de la inclusió d'algunes crítiques que no afectaven el model hegemònic.

En base a aquest a aquesta recerca sobre el paper de la imatge en el projecte Barcelona'92, i de forma més general, en el contexte d'una ciutat en

reestructuració, es vol analitzar quin ha estat el paper de la producció d'imatge institucional i mediàtica³⁴ en el procés de reestructuració del Raval.

4.2.1. El punt de partida: el Xino com a imatge estereotipada del Raval i la necessitat de la reforma

La necessitat de canviar la imatge de Ciutat Vella en general, i del Raval en particular, ha estat clarament identificada com un camp d'actuació per part dels agents que han impulsat el procés de reforma. Així, en l'establiment del Pla d'Actuacions Integrals el 1983, paral·lelament als àmbits d'actuació en urbanisme, benestar social, seguretat ciutadana i activitat econòmica, es va crear el de relacions ciutadanes i imatge. I de la mateixa forma, PROCIVESA en el moment de la seva creació, l'any 1988, tenia com un camp d'actuació propi:

Estimular el conocimiento de la realidad de Ciutat Vella a través de estudios, jornadas, etc. Realizar campañas en los medios de comunicación, a través de exposiciones, con la edición de materia gráfico y video gráfico, etc. todos ellos con la tendencia de transformar la imagen conflictiva del distrito y volver a hacerlo atractivo a los ojos del resto de la población (PROCIVESA, 199?).

Igualment, en l'estudi elaborat pels membres de la Unitat de Psicologia Social del Departament de Psicologia de la Salut, de la Universitat Autònoma de Barcelona, Emilio Beiro, Lupicinio Íñiguez, Joan Pujol i Félix Vázquez, l'any 1991, i encarregat per l'ARI, es posava de relleu com l'anàlisi de la pròpia identitat del barri i la imatge que aquest projectava cap a l'exterior, formaven part del recull de:

informació pertinent per orientar les accions que poden conduir a neutralitzar aquells factors que inhibeixen les accions endegades per l'Ajuntament, establint estratègies de captació que permetin realitzar els programes dissenyats a dins del marc de les Accions Integrades (BIERO, E., LUPICINIO, I., PUJOL, J. i VÁZQUEZ, F., 1991: 3).

---

³⁴ El procés de canvi urbà, com s'ha vist, ha estat dirigit per una sèrie d'agents urbans els quals han intentat crear una imatge del Raval d'acord als seus objectius (convertir el Raval en un lloc atractiu per a les activitats econòmiques i la residència). Per tant, l'anàlisi es centra en les imatges que han produït aquests actors, i les que s'han transmés mitjançant la premsa escrita, per tal de poder avaluar, no si obtenen una resposta positiva per part dels agents als que van dirigides i per tant aconsegueixen complir els objectius, sinó que el que es vol avaluar és quina és la seva càrrega ideològica i com aquesta pot aconseguir crear les condicions per a l'assoliment dels objectius marcats.

Així, a més d'identificar els mecanismes d'intercomunicació i permeabilitat que permetien un intercanvi bidireccional més efectiu entre l'Ajuntament i els veïns del barri, i d'identificar i valorar els diferents problemes que es plantejaven al barri, l'anàlisi de la pròpia imatge dels residents del Raval com també de la que tenia la població no resident³⁵, es considerava que podia detectar aquells punts a partir dels quals, les accions endegades per l'Ajuntament podien fracassar, i que per tant calia neutralitzar, o també a la inversa, detectar aquells punts que calia potenciar per a que les accions de l'Ajuntament no fracassessin. La necessitat de crear una imatge que, per una banda fos reconeguda i en la que la població resident s'hi identificués, i per altra banda, estigués d'acord amb els interessos dominants que es reflexaven en els programes d'actuació de les institucions públiques, es considerava bàsica per aconseguir que aquestes accions es poguessin dur a terme sense que se les qüestionés, i també amb els menys conflictes possibles.

La necessitat del canvi d'imatge era bàsica per a un barri, el Raval, que com s'ha vist en el capítol tercer, a mitjans dels anys vuitanta la seva imatge estava clarament dominada per l'heroïna, la prostitució, la delinqüència i una estructura urbanística considerada com a completament degradada. L'evolució del mite del Xino, que des dels anys vint va anar perdent els tocs de bohèmia i romanticisme, i va quedar-se, ja als anys setanta, només amb els tocs de marginalitat i de greus problemes socials. I no és que no hi hagués una part de la realitat problemàtica, però el fet és que parlar de Raval, o de Xino, volia dir, en general, un medi físic degradat, capaç d'explicar l'estructura social que l'habitava, caracteritzada per la pobresa, la immigració, la delinqüència, la droga i la prostitució. I al Raval no hi havia realitat per conèixer, el mite per ell sol ja justificava la reforma als ulls de la ciutat.

Entre els no residents al barri, segons l'estudi anteriorment citat, la imatge majoritària del Raval incloïa la droga i la marginalització i, malgrat que la major part dels entrevistats no podien ni definir els límits físics del Raval³⁶ ni tan sols hi havien estat mai, si que en canvi podien explicar situacions concretes de ionquis durant el dia punxant-se pel carrer (BIERO, E., LUPICINIO, I., PUJOL, J. i VÁZQUEZ, F., 1991: 3). Els habitants del Raval eren dividits entre la gent gran amb uns problemes específics, i la gent perillosa:

La població es percep sinó com a carent de normes, si, al menys, nòmada o desestructurada. Població amb un sistema de vida i amb una forma d'entendre-la

---

³⁵ L'anàlisi de la imatge es va elaborar a partir de grups de discussió amb veïns del Raval, amb grups de població no resident, i amb persones relacionades amb institucions que treballaven al Raval però no hi vivien.

³⁶ D'entre els entrevistats es destaca com, el grup d'entre 50 i 60 anys, no parlen de Raval i si de Xino, i poden situar-lo en el mapa i definir els seus límits clarament.

que obstaculitza qualsevol integració que es pugui fer en un sentit de normalització (BIERO, E., LUPICINIO, I., PUJOL, J. i VÁZQUEZ, F., 1991: 69).

La imatge dominada per la pobresa, la delinqüència i la droga s'explicava per la precarietat en les condicions de vida, entre les que hi havia, és clar, el medi físic degradat, degradació que afectava tant de l'espai públic com de l'espai domèstic. Només alguns trets positius s'afegien a aquesta imatge estereotipada del Raval, la seva genuïtat, donada per la seva antiguitat i l'autenticitat, i les bones impressions que transmetia el moviment associatiu.

Pel que feia als residents al barri, aquests eren capaços de delimitar unes àrees concretes del barri on hi havien problemes de drogues i delinqüència³⁷. Justament, es traçava una relació causal clara entre la nova immigració estrangera (“moros i negres”), la droga i la delinqüència. Malgrat que l'existència de tots aquests problemes eren reconeguts³⁸, la màxima preocupació dels residents del Raval era els efectes de la renovació:

L'aspecte que més preocupa als veïns és l'humà. Efectivament, les persones del Raval es pregunten sobre la situació dels afectats per els enderrocaments. Això constitueix una mostra de la cohesió social del barri, i és un dels elements més importants que caracteritzen la imatge de la intervenció (BIERO, E., LUPICINIO, I., PUJOL, J. i VÁZQUEZ, F., 1991: 95).

Efectivament, la intervenció urbanística era caracteritzada per la desinformació respecte als enderrocs i real·lotjaments, el que creava una situació d'incertesa pel desconeixement del seu futur immediat.

Els mateixos veïns del Raval eren capaços de diferenciar entre un Raval d'abans, i un d'ara. En el d'abans també hi havia problemes, però no eren viscuts de forma tan traumàtica, actualment la droga es considerava que havia fet molt de malt. També diferenciaven entre un Raval al nord (per sobre del carrer del Carme o d'Hospital), considerat com el “Pedralbes del Raval”, i un Raval del sud, on es concentraven bona part dels problemes de droga, delinqüència i prostitució. I també diferenciaven entre un nosaltres, la gent que portava ja força anys visquent al barri, la gent treballadora, i un ells, sobretot els immigrants, que feia poc que hi eren i, a més, eren la causa de la major part dels problemes. Contrastava aquesta diferenciació interna amb la consideració dels no residents al barri, per a qui la gent del Raval o eren vells o eren gent problemàtica.

³⁷ La prostitució, per a aquest col·lectiu, no era vist com un problema greu, ja que en el barri la convivència entre prostitutes i la resta de la gent era, en bona part, cordial.

³⁸ A més, s'afirmava en defensa del Raval, que molts d'aquests problemes també eren habituals a d'altres àrees de la ciutat, sense que això significués la construcció d'una imatge estereotipada d'aquestes.

La imatge estereotipada del Xino (drogues, prostitució, delinqüència, marginalitat, degradació urbana) va essent substituïda per una imatge construïda a partir de les noves activitats que s'instal·len al Raval. La cultura i l'art, sobretot, són aquestes noves activitats, amb espais emblemàtics capaços de dotar de nou valor simbòlic al Raval (les universitats –residència universitària de la Universitat Politècnica de Catalunya, Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna de la Universitat Ramon Llull, i propera instal·lació de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona-, el Museu d'Art Contemporani de Barcelona, el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, la Biblioteca de Catalunya, etc.), activitats amb un alt grau de reconeixement social que intenten, en el fons, canviar la percepció ciutadana del Raval, i del conjunt de Ciutat Vella en general (ABELLA, M. i BRUNET, F., 1999: 41).

Però en referència a les actuacions urbanístiques, la imatge difosa d'aquestes per part dels òrgans gestors de la reforma, al mateix temps que intentava crear una atmòsfera de cohesió que evitava el conflicte intern, i era també una forma de legitimació de les actuacions dutes a terme des d'aquests òrgans, intentava crear també una atmòsfera de canvi i millora que havia de donar seguretat als inversors privats.

4.2.2. La imatge del canvi

La imatge del canvi, difosa especialment pels actors que han liderat el procés de reforma (Ajuntament de Barcelona, i l'empresa de capital mixt PROCIVESA), durant els anys noranta, es va basar en la presentació dels canvis urbanístics que s'estaven donant al barri. L'organització de quatre edicions de les Jornades sobre Ciutat Vella per part de PROCIVESA els anys 1989 (PROMOCIÓ CIUTAT VELLA, 1991), 1991 (PROMOCIÓ CIUTAT VELLA, 1993), 1993 (PROMOCIÓ CIUTAT VELLA, 1993b) i 1998 (encara sense publicar), l'aparició de tres monogràfics a la revista *Metropolis Mediterrània* editada per l'Ajuntament de Barcelona sobre la reforma a Ciutat Vella (AJUNTAMENT de BARCELONA, 1987; 1991; 1999), estudis concrets encarregats per PROCIVESA, com l'elaborat per Ferran Brunet sobre l'impacte econòmic de les actuacions urbanístiques a Ciutat Vella (BRUNET, F., 1996), o l'elaborat per Emili Sarrión sobre l'activitat econòmica a Ciutat Vella, edicions de vídeos promocionals (LEOPOLDO, P., 1997?), o publicacions diverses sobre el procés de reforma (GABANCHO, P., 1991), i anuncis diversos que s'han publicat a la premsa, han estat els mitjans pels quals s'ha difós aquesta imatge del canvi i de la millora al Raval.

En aquests anuncis publicats a la premsa, en la seva major part durant l'any 1990, es destacaven diverses temàtiques sobre la reforma urbanística del Raval:

- En qualsevol de les quatre actuacions que van ser motiu d'anunci publicitari (construcció de la plaça de les Caramelles i dels habitatges públics del voltant, substitució d'habitatges a la cantonada dels carrers Carme i d'en Roig, construcció del parc al voltant de l'església de Sant Pau del Camp, i construcció d'habitatges socials a l'illa de Sant Ramón), es destacava la construcció d'habitatges de promoció pública per als veïns del barri, en substitució en alguns casos d'habitatges massa vells i degradats. El fet de que aquests nous habitatges fossin per als propis veïns del barri, feia referència a una de les màximes aspiracions tant de les idees inicials plantejades en el PERI, com dels propis veïns del barri, que el procés de reforma no els expulsés. La frase que apareixia en un d'aquests anuncis, "cases noves per a veïns de sempre" donava més força a aquesta idea que, segurament, havia de calmar les inquietuds dels veïns tradicionals afectats del barri respecte al seu futur residencial, a més de donar una imatge general d'un urbanisme humanista i socialista.

El que estem fent per millorar Ciutat Vella

Eixamplament del Carrer d'en Roig

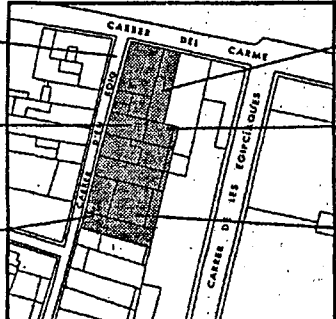
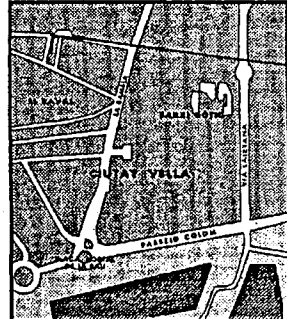
402 m² comercials en planta baixa

1400 m² d'aparcament soterrani

28 nous habitatges

Alliberament de 700 m² de solar

Edifici nou de 563 m² en planta baixa

SUBSTITUCIÓ DE 7 EDIFICIS EN MOLT MAL ESTAT PER CASES NOVES EN ELS CARRERS DEL CÀRME I D'EN ROIG

Cases noves per a veïns de sempre

A Ciutat Vella hi ha cases velles en estat de forta degradació, que cal substituir-les per unes altres de noves per al reallotjament de veïns de Ciutat Vella.

Per fora, aquestes noves cases s'adapten al caràcter del barri.

Per dintre, responen a les necessitats de la vida actual, com a qualsevol barri modern de la ciutat.

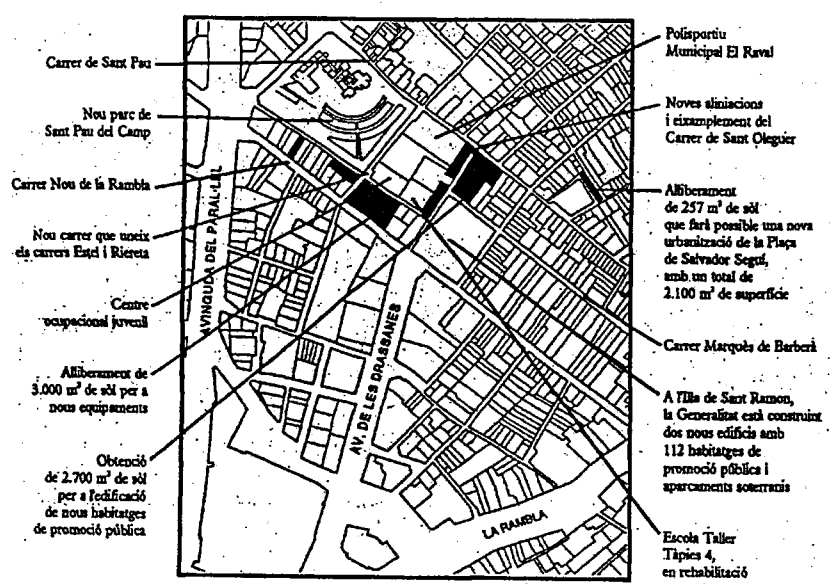
Ajuntament de Barcelona
Promoció Ciutat Vella, S.A.

Anunci publicitari de PROCIVESA sobre l'operació residencial al carrer d'en Roig.

- Les actuacions urbanístiques significaven la modernització del barri ("Amb tots aquests milloraments, estem posant al dia el Raval de Sant Pau" o "Per

fora, aquestes noves cases s'adapten al caràcter del barri. Per dintre, responen a les necessitats de la vida actual, com a qualsevol barri modern de la ciutat"). Les noves cases, els nous equipaments (poliesportiu, guarderia, equipaments culturals, centres d'ocupació, etc.), el carrers adaptats a la circul·lació, les noves places, els nous aparcaments, ..., tota una sèrie de canvis que significaven un Raval nou i modern, posat al dia, i on surt el sòl, ja no només pel propi procés d'esponjament, sinó pel procés de millora general que es vivia al barri. I aquesta modernització, òbviament, també revertia en els propis veïns del barri. El "Millorem Ciutat Vella" ja incloïa a tothom, tots eren part de la millora, i per tant no hi havia lloc per al disens.

El que estem fent per millorar Ciutat Vella

Labels on the left side of the map:

- Carrer de Sant Pau
- Nou parc de Sant Pau del Camp
- Carrer Nou de la Rambla
- Nou carrer que uneix els carrers Estel i Riera
- Centre ocupacional juvenil
- Alliberament de 3.000 m² de sòl per a nous equipaments
- Obtenció de 2.700 m² de sòl per a edificació de nous habitatges de promoció pública

Labels on the right side of the map:

- Polisportiu Municipal El Raval
- Noves alineacions i ensamblament del Carrer de Sant Oleguer
- Alliberament de 257 m² de sòl que farà possible una nova urbanització de la Plaça de Salvador Seguí, amb un total de 2.100 m² de superfície
- Carrer Marçò de Barberí
- A l'illa de Sant Ramon, la Generalitat està construint dos nous edificis amb 112 habitatges de promoció pública i aparcaments soterranis
- Escola Taller Típics 4, en rehabilitació

Grans canvis al Raval de Sant Pau

Moltes actuacions complementàries estan produint una gran transformació al Raval de Sant Pau: Eixampliment i obertura de carrers perquè els veïns i els cotxes es puguin moure amb més comoditat, nous habitatges de promoció pública en substitució d'altres massa vells, nous equipaments per al barri, aparcaments soterranis i ampliació de la plaça de Salvador Seguí. Amb tots aquests milloraments, estem posant al dia el Raval de Sant Pau, un dels barris més històrics de Barcelona.

Ajuntament de Barcelona
Promoció Ciutat Vella, S.A.

Anunci publicitari de PROCIVESA sobre l'operació urbanística de Sant Pau.

- Pel que fa a la dialèctica entre el modern i el vell (com també pot ser observat en l'anunci "Respecte per l'estil del barri") era guanyada clarament pel primer, però amb un respecte absolut pel segon. Així, el barri es modernitzava per resultar atractiu, però al mateix temps, aquesta modernització no destruïa allò vell que donava estil al barri, i en aquest cas, tampoc la població era expulsada.

Anunci publicitari de PROCIVESA sobre l'operació urbanística de Sant Ramon.

- Quina era aquesta població que no s'expulsava es mostrava en dos anuncis sobre "Persones que són tresors", és a dir, residents fortament arrelats al barri que eren els tresors humans de Ciutat Vella i els seus barris. Mentre que la proporció políticament correcta entre homes i dones es mantenia, entre races i cultures no, i semblava que a Ciutat Vella només els "blancs" eren tresors. A més, contrasta aquesta visió social de Ciutat Vella, però que també era del Raval, amb les visions que s'han exposat a l'apartat 4.2.1., on per a la població de fora del Raval, allà només hi vivien vells i gent amb problemes socials.

L'illa dels tresors

Josep Marqués i Damarell
perroqueria i complements
per a teatre i ballet
al carrer Hospital.

Alberto Mestre
especialista
en la venda de còmics
a la Via Laietana.

Antoni Martí
especialista
en l'elaboració
de neules
al carrer Carretes.

Mª Lluïsa Elias
restauradora de metalls
al carrer Avingó.

Dolors Crespo
artesana de paper
estampat a mà
al carrer Llibreteria.

Rosa Mª Suárez
cuinera especialista
en arrossos
al carrer Almirall Aixuda.

Isabel Calvo
especialista en la venda
de sabates ultramodernes
al carrer Duc de la Victòria.

Ramon Lluís i Mooladó
restaurador d'obres d'art
a la plaça de Sant Just.

Persones que són tresors

Potser vostè no ho sap, però a Ciutat Vella hi ha una gran quantitat de professionals molt especials dels quals s'acostuma a dir que "ja no se'n troben".
Estigui segur que a Ciutat Vella n'hi ha. Només ha d'anar-hi. Un ferrer de tall? Un confeccionista de banderes? Un artesà de caps grossos? Un sabater de sandàlies romanes? Un luthier? Demani...
Són persones que s'estimen la seva feina. Per això són bons. Per això són tresors.
A Ciutat Vella, tresors que són persones.

Promoció Ciutat Vella, S.A.

Anunci publicitari de PROCIVESA sobre l'estructura social de Ciutat Vella.

Finalment, en la introducció de tercer quadern de la revista *Metropolis Mediterrània* dedicat a la reforma de Ciutat Vella, i publicat el 1999, es mostrava ja quin havia estat el canvi del districte:

Ciutat Vella afronta la seva reforma definitiva. La rehabilitació del districte més degradat de Barcelona es va iniciar a mitjan dels anys vuitanta. En quinze anys s'ha aconseguit que conceptes com degradació, delinqüència, prostitució, drogues, pobresa, brutícia o marginalitat, deixessin pas, en bona mesura parcialment, a realitats palpables com universitats, joventut, centres d'art, inversions públiques, rehabilitació, pisos de moda, mestissatge o cultura (AJUNTAMENT DE BARCELONA, 1999).

Decididament s'havia apartat el mite del Xino i el barri, doncs, ja era atractiu per tots aquells (persones i diners) que hi vulguessin anar. Justament el Pla Central del Raval, que juntament amb el projecte *Del Liceu al Seminari* eren les intervencions més destacades al Raval, era l'actuació urbanística de grans dimensions que afectava al Xino. Així, sobre aquest Pla s'ha recollit, entre els anys 1988 i 1999, la propaganda institucional que s'ha elaborat i els articles que s'han publicat a la premsa. L'objectiu era intentar esboçar quina era la imatge que s'intentava crear sobre el Raval, en base a la premisa que s'havia de fer un barri atractiu per a la residència i per a les noves activitats, sense crear conflicte i aconseguint la cohesió social al voltant del projecte.

4.2.2.1. El Pla Central a la premsa

La recerca s'ha fet bàsicament en els diaris *La Vanguardia* i *el Periódico*, afegint-se també alguns dels articles apareguts a la revista *Nova Ciutat Vella*³⁹, durant els anys 1998 i primera meitat de 1999.

Els articles que s'han pogut recollir es recolzen, en la seva major part, en una idea concreta: la degradació física d'aquesta part del Raval és la causa de les males condicions de vida i de la concentració de població problemàtica i marginal, i només el canvi en les condicions físiques del barri pot transformar la base social d'aquesta àrea, per tant, l'arrassament de més de cinc illes de cases, queda totalment justificat.

En el primer dels articles recollits, publicat a *El Periódico de Catalunya* el 8 de març de 1998 per la periodista Rosario Fontnova, es mencionava que la construcció de la Rambla del Raval significava la culminació de la reforma del barri, en la que hi havien participat totes les administracions, inclús l'Europea, i en la que s'havien invertit més de 56.000 milions de pessetes (FONTNOVA, R., 1998). Igual que a la ciutat de Barcelona, que amb ocasió dels Jocs Olímpics s'hi va concentrar una inversió important, que d'altre manera no s'hagués donat, també es destacava en paraules del regidor del districte de Ciutat Vella Joan Fuster, que al Raval s'hi havia fet més en 10 anys que en 150⁴⁰, i els números parlaven per ells mateixos: construcció de 945 habitatges de promoció pública i rehabilitació d'uns altres 285, fre a la mortalitat infantil i erradicació de la tuberculosi, millora molt destacada de l'índex de victimització⁴¹, i disminució radical de l'atur des de 1986, a més de tot el conjunt d'actuacions urbanístiques que s'hi havien realitzat. Tot això, havia portat a que:

La degradació del Raval s'ha frenat i el barri està immers en una etapa de clara regeneració (FONTNOVA, R., 1998: 42).

---

³⁹ Publicada per la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna de la Universitat Ramon Llull, situada al carrer Valldonzella.

⁴⁰ El que ha estat un de les causes de la degradació urbanística, la falta d'inversió pública en el Raval durant més de 150 anys, es presentat com una victòria del moment actual: s'han solucionat 150 anys de degradació.

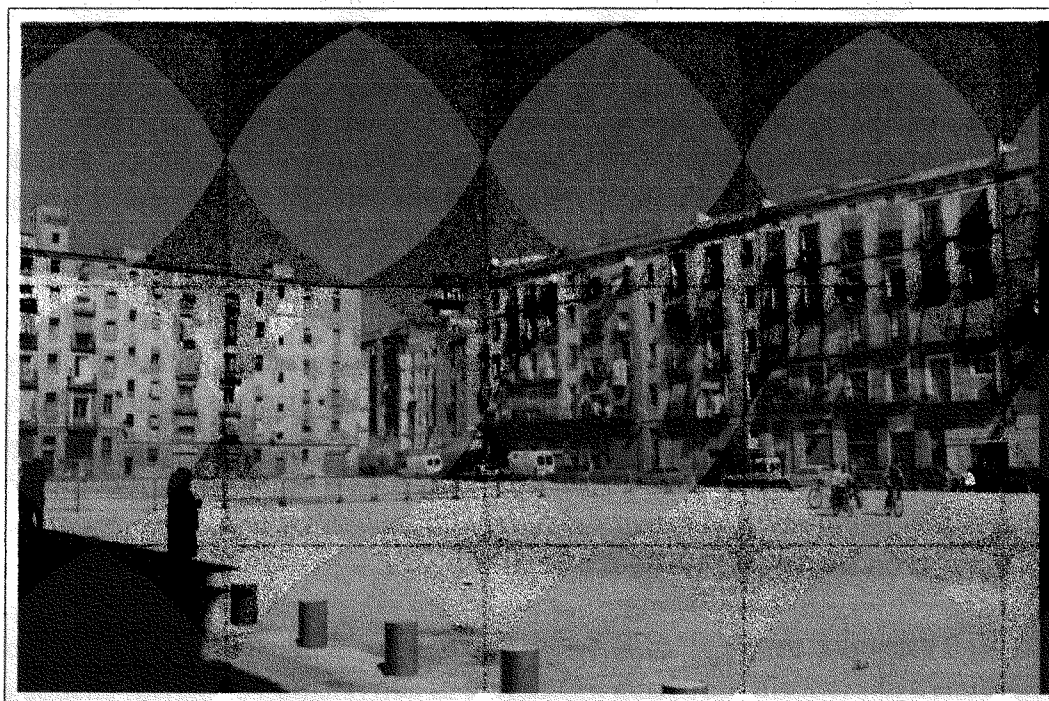
⁴¹ Destaca com *el concepte de barri perillós que el barceloní té del Raval és molt més una percepció producte de la història que una realitat.*

En el segon dels articles, publicat l'1 de juliol de 1998 per Mª Eugenia Ibañez, al *Periódico de Catalunya*, es feia referència a l'obertura del primer tram d'aquesta nova Rambla Central, que l'alcalde de Barcelona Joan Clos, va inaugurar el dia 30 de juny de 1998 (IBAÑEZ, Mª E., 1998). Altra vegada, es posava de relleu la relació entre la construcció de la rambla i la millora del barri, ja que segons mostrava l'article, la rambla:

aconsegueix l'objectiu d'esponjar el barri i alliberar-lo d'edificis que s'havien convertit en el centre de la seva degradació (IBAÑEZ, Mª E., 1998: 33).

Les crítiques, tant de l'Associació de Veïns, representada pel seu president Pep Garcia, com dels veïns presents a l'acte, només feien referència al retard de les obres (cal tenir en compte que la rambla havia d'estar acabada l'any 1997, i que a mitjan de 1998, tot just s'estava encara col·locant "la primera pedra") i a la desconfiança de l'acabament de les obres respectivament. No apareixia, en cap cas, un qüestionament ni del projecte, ni de les formes utilitzades per dur-lo a terme, ni dels seus possibles resultats.

La primera fase de les obres d'obertura de la rambla del Pla Central durant el mes de novembre del 1998. Aquest buit, posteriorment, va ser urbanitzat esperant a enderrocar els edificis que apareixen a la banda esquerra de la fotografia, i així poder arribar fins al carrer Hospital (Sergi Martinez).

L'espai que havia d'ocupar la rambla era ja quasi del tot net el desembre de l'any 1999 (Sergi Martínez).

És important destacar també, que el fet de la col·locació de la "primera pedra" de la rambla fos notícia al diari (malgrat que només fos un petit article), ja que l'inici dels enderroc, d'una gran espectacularitat, no va ser notícia en cap mitjà de premsa escrita. Durant alguns dies, excavadores i camions es van encarregar de netejar dues illes senceres de cases, davant el silenci de l'opinió pública. Feia falta endinsar-se al Raval i veure l'espectacular buit que s'estava obrint. Aquesta eliminació de la Barcelona lletja i degradada no feia falta que fos visitada pels barcelonins, tal i com va succeir amb les obres olímpiques, que van ser objecte de culte per part dels habitants de la ciutat (BENACH, N., 1997), ni feia falta tampoc que es retransmitís en directe per la televisió, com va succeir amb l'enderrocament de l'estadi de fútbol de Sarrià. En aquest cas, el silenci va ser la nota dominant de l'enderroc d'una part del Xino.

El tercer dels articles, publicat per Pau Arenós el 19 de juliol de 1998 a *El Periódico de Catalunya*, intentava polemitzar al voltant del nom que havia de tenir la nova plaça de la rambla que es creava amb l'execució del Pla Central⁴²

⁴² A l'article es destacava com el nom de la rambla era important, ja que segons el nom que tingués podia evocar una època passada, potser vergonyosa (referida al Xino, a la prostitució i a la misèria) per a aquells que havien de posar el nom, o bé tindria un nom més neutre, que faria oblidar aquella època. La primera possibilitat, significaria el triomf de bona part dels que van habitar el Xino, que no veuen aquella època passada com una vergonya. La segona, el triomf dels encarregats de dur a terme la reforma, que procedien a l'eliminació de tot allò que tenia a veure

(ARENÓS, P., 1998), però en el fons, malgrat que amb un estil bastant literari, continuava mostrant la idea que l'obertura de la nova plaça era el signe del canvi al Raval:

El Raval va ser el Barri Xino, la vergonya de la ciutat. Avui, l'obertura d'espais públics hi està insuflant aire i orgull. (...) En aquest lloc d'ofec, el sol no és només una aspiració meteorològica, sinó una urgència de l'esperit, un tònic anímic, un bàlsam que els ciutadans amb cos de líquen (humits i freds) necessiten amb urgència.

El Raval és una mina a l'aire lliure. En l'ambient encara s'hi respira el grisú de l'abandonament. Però, a pesar del panorama de carbó, està deixant enrera la seva fatalitat de bolero, el seu destí de navalla, el seu alè d'aiguardent. Els últims anys, el districte ha dut a terme un esforç urbanístic i psicològic tan gran que aquell apel·latiu roig de Barri Xino està relegat als restaurants que serveixen aletes de tauró (abans, els esquals regentaven les cases de putes, on les tintoreres amb varius exercien el seu ofici mossegaire).

L'últim triomf ha estat talar una gran part del joncar de cases buscant una llum germinadora, un focus que difumini el record opac dels dies més negres. Després de la demolició de 62 edificis de corc quedarà una clariana de 300 metres, un corrent d'aire en la sufocació de pedra. El pulmó colosal palpitarà al desembre i serà en aquesta data de part quan l'Ajuntament bategi el llençol de quitrà. (ARENÓS, P., 1998: 32).

El quart dels articles, signat també per Pau Arenós, i publicat l'1 de desembre de 1998 a *El Periódico de Catalunya*, va ser possiblement el més crític amb la reforma del Raval (ARENÓS, P., 1998b). L'article es va publicar abans de la inauguració del primer tram de la rambla (previst per al mateix mes de desembre), i apuntava unes qüestions, la major part de les quals només contestava entre línies, però que plantejaven una sèrie de temes que fins ara no s'havien plantejat a la premsa, molt més preocupada, com s'ha vist, en mostrar la relació "natural" entre obertura de nous espais i millores generals del barri. Les qüestions eren:

¿Les obres i els enderrocs són una forma de pensament? ¿Cada vegada que una excavadora obre una rasa està difonent una filosofia de la devastació o, contràriament, escampa una doctrina de la resurrecció? ¿L'arquitectura és de dretes o d'esquerres? Quan la piqueta higienitzadora enderroca les cases podrides del Raval, ¿l'acció és únicament urbanística o també propaga la construcció d'una nova i sospitosa realitat?

(...) ¿Per què Procivesa s'obstina en mostrar un Raval pacificat, blanc i asèptic? ¿Per què l'escudella, la barreja racial no surt als videos publicitaris? ¿Quants

---

amb el Xino. El nom, doncs, podia ser la connexió amb el passat o bé les esperances d'alguns amb el futur.

edificis que valia la pena conservar han caigut sota la piqueta ansiosa i purgadora? ¿Cada demolició ha estat decidida amb rigor?.

(...) En un barri insolvent, ¿qui podrà adquirir les noves edificacions? ¿Desapareixeran els miserables expulsats per les immobiliàries? ¿Els adinerats colonitzaran aquesta terra d'or? (ARENÓS, P., 1998b).

Contrasta aquest article amb un altre d'opinió publicat a *La Vanguardia*, possiblement de caire més conservador que *El Periódico*, el 15 de febrer de 1999 (LA VANGUARDIA, 1999). Com el seu títol anunciava, el Raval era un exemple de "bona" renovació:

Representa una buena noticia para Barcelona la actuación urbanística que se lleva ahora a cabo, dentro del denominado Plan Central, para renovar el barrio del Raval. Ayer se inauguró la primera parte de la gran plaza que se ha proyectado para oxigenar el barrio, y aún queda mucho por hacer. Pero un pequeño paso en zonas como las del Raval es mucho más significativo que cualquier obra de diseño. Se trata de mejorar las condiciones de vida de los ciudadanos que no disfrutaban de las ventajas de las zonas más favorecidas, y eso es una manera de cambiar racionalmente Barcelona (LA VANGUARDIA, 1999).

La bondat del projecte, segons aquest article, semblava fora de dubte, i l'objectiu final, millorar les condicions de vida dels menys afavorits, justificava el canvi racional. En un sentit semblant s'expressava Manuel Vilaseró, el 6 de febrer de 1999 també a *La Vanguardia*, quan anunciava el canvi d'estratègia al Raval, motivat per les crítiques a l'acció destructiva que havia de suposar l'obertura de la rambla (VILASERÓ, M., 1999). De totes formes, malgrat que aquesta acció destructiva havia deixat el barri sense ànima, quedava del tot justificada pel grau de degradació urbana i social del Raval:

Necesitados (els responsables municipals de la reforma) de frenar la guetización y la degradación que amenazaba con cronificarse en el barrio -recuerde el lector que había zonas del barrio chino civilmente intransitables-, decidieron actuar con mano de cirujano (VILASERÓ, M., 1999).

En un altre dels articles publicat a *La Vanguardia* el 14 de febrer de 1999, l'autor, Eugenio Madueño, realitzava juntament amb Paco Villar (autor del llibre *Historia y leyenda del Barrio Chino*) un recorregut pels carrers que envolten la rambla a punt d'inagurar, una àrea que:

Tan sólo hace 10 años era "un hervidero de drogadictos y traficantes" en la que "funcionaban organizaciones con sistemas mafiosos que se disputaban entre ellas calles, esquinas y locales"; donde "no cesaban de morir heroínomanos por

sobredosis”, eran continuos “los tirones, atracos y robos con violencia” y “se asesinaba en plena calle”.

(...) Me sabía mal que derruyeran el escenario de mi libro, pero es evidente que había que hacer algo para atajar la conversión del viejo Chino en un gueto al margen de la ley. (MADUEÑO, E., 1999: 3).

Efectivament, malgrat la situació de degradació que vivia el Xino i la necessitat d'una acció urbanística per solventar-la, era evident que l'acció del bulldozer podia haver acabat fins i tot amb la identitat popular de tot el barri.

D'altres tres articles tenien uns trets comuns. Tots ells van ser publicat arran de la inauguració de la rambla del Pla Central, definitivament feta el 14 de febrer de 1999, dos mesos i mig més tard del previst, i tots tres presentaven l'acte d'inauguració com una gran festa popular, amb la presència dels veïns i de les autoritats. A més, la rambla era presentada com l'oxígen que necessitava el barri (BORDAS, J., 1999; VILASERÓ, M., 1999b), o com un oasi (FERNÁNDEZ, J., 1999), i el símil utilitzat per Manuel Vilaseró a *El Periódico de Catalunya*, fent referència a la formació en medicina de l'alcalde de Barcelona, Joan Clos, i assimilant el Raval al malalt, era el més significatiu de tots, ja que l'actual alcalde és considerat el líder de la reforma del Raval mentre va ser regidor de Ciutat Vella:

El doctor Clos va poder auscultar ahir els primers resultats de la gran operació de cirurgia urbana que ha emprès al cor del Raval. Va inaugurar la primera fase de la denominada rambla del Raval, un ingent reforma que consisteix a enderrocar 62 edificis, real·lotjar les 789 famílies⁴³ que hi viuen i construir un passeig de 58 metres d'amplada i 317 metres de longitud. I va poder comprovar que, un cop se n'ha extirpat una de les bosses de degradació més verinoses, el cor del Barri Xino s'obre i comença a respirar (VILASERÓ, M., 1999b: 20).

Les veus crítiques dels veïns a la reforma surgien només en en algun punt dels articles. A *Nova Ciutat Vella*, es citava com alguns dels veïns que van assistir a l'acte inaugural de la rambla demandaven el manteniment de la plaça una vegada hagüés passat aquell moment, mentre que l'article reflexava les paraules del president de l'Associació de Veïns del Raval, Pep García, qui:

---

⁴³ En canvi, Jordi Bordas, a *La Vanguardia* escriu que: *la mejora del espacio público se completa con la construcción de 62 edificios que albergarán a 789 viviendas y sustituirán lo que originariamente eran cinco manzanas.* Algún dels dos periodistes no va entendre bé el missatge, possiblement aquest segon.

Va dir que no sabia si era aquest el Raval que els seus veïns volien, però com que les obres del Pla ja estan en marxa, ja els estava bé⁴⁴ (FERNÁNDEZ, J., 1999: 5).

A *El Periódico* es feia referència, mitjançant l'opinió d'un veí, a les conseqüències que podia tenir la plaça com a motor per a la rehabilitació del edificis propers:

El nostre administrador està fent tota mena de martingales per aconseguir que marxem (VILASERÓ, M., 1999b: 20).

I per una altra banda, es ressaltava la presència d'un membre de la Crit, l'associació de veïns i veïnes afectats pel PERI del Raval, repartint octavetes sobre l'acció de PROCIVESA en les expropiacions.

Malgra tot, com s'ha vist, la major part d'articles que s'han recollit difonien la idea que l'obertura de la Rambla quedava del tot justificada per la degradació física i social existent al barri.

4.2.2.2. El Pla Central en la promoció institucional

Pel que fa a les característiques de la propaganda institucional que s'ha editat sobre el Pla Central del Raval, aquestes han anat en funció de l'etapa en que es va editar.

En primer lloc, el tríptic *Ciutat Vella cap a Europa. El nou Raval*, publicat el 1995 -després de l'aprovació per part de la Unió Europea de finançar, amb els fons de Cohesió, el 85% del pressupost d'aquest projecte-, oferia una triple imatge del Raval, la de l'ahir, la de l'avui, i la del demà. La primera, es composava de quatre fotografies en blanc i negre de diversos punts del Raval, en les que es posava de manifest la degradació dels habitatges, l'alta densitat de població i en general, les males condicions de vida de la població resident. En el Raval d'avui, s'oferien imatges en color i explicacions de les actuacions urbanístiques dutes a terme durant el període 1988-1994, amb els grans nombres i les grans fites

---

⁴⁴ Aquestes declaracions podrien mostren la resignació d'alguns dels veïns del barri al procés de reforma. Mentre que el seu victimisme els havia portat a la justificació de la reforma, la seva quasi nul·la participació en el disseny i execució d'aquesta, els feia acceptar el fets consumats. Malgrat tot, aquestes declaracions cal emmarcar-les en un coneixement més profund del paper que ha tingut el president de l'Associació de Veïns del Raval en l'evolució de la reforma. La seva posició, molt propera a l'Ajuntament, ha estat denunciada des de diversos sectors del barri, i possiblement ha estat una de les claus per entendre el poc conflicte social que s'ha generat en el procés d'expropiació i real·lotjament al barri.

aconseguides. En el Raval de demà, apareixia representat per un dibuix el que havia de ser el pla central del Raval, vist des de l'avinguda de les Drassanes, i en direcció al carrer de Sant Oleguer, i recolzat per tot un seguit d'explicacions de com es portaria a terme aquesta obra, que s'havia de finalitzar el 1997. Aquest dibuix, complementat amb el de la portada, que ofería una visió general de tot el projecte del pla central, contrastava clarament amb les fotografies del Raval d'ahir. La imatge quasi idíl·lica del Raval del demà, representada en tons suaus d'ocre per als edificis, blau per al cel, i gris per als carrers, estava formada per un espai públic i uns edificis totalment renovats, per una predominància del verd en el paisatge urbà, i per una població que, per la forma de vestir, podien ser ràpidament identificats com a classe mitjana o mitjana-alta. A més, la presència d'infants i adults, tots ells en una clara situació de benestar, era dominant per sobre de la dels vells, mentre que els immigrants tampoc hi sortien representats. En canvi, les fotografies del raval d'ahir, mostraven un Raval dominat per una població obrera que vivia en condicions de sobredensificació, on els infants estaven asseguts a les voreres dels carrers sense saber què fer, i dominat també per unes edificacions degradades.

El futur aspecte de la rambla del Pla Central del Raval, segons la propaganda institucional (AJUNTAMENT de BARCELONA, 1995).